

Britanska ambasada
Podgorica

Kingdom of the Netherlands

Gradansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora – Crna Gora

2016

Finalni izvještaj

Gradansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora – Crna Gora 2016

Finalni izvještaj

Građansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora - Crna Gora 2016

Centar za monitoring i istraživanje CeMI

Bul. Josipa Broza 23A

81000 Podgorica

Email: cemi@t-com.me

www.cemi.org.me

Za izdavača:

Zlatko Vujović

Urednici izdanja:

Zlatko Vujović

Dubravka Popović

Marko Savić

Ivana Vujović

Đuro Stojanović

Autori:

Zlatko Vujović

Dubravka Popović

Marko Savić

Ivana Vujović

Đuro Stojanović

Tiraž:

300

NAPOMENA: Mišljenja i stavovi iskazani u ovom izvještaju predstavljaju mišljenje autora i ne odražavaju nužno stavove donatora.

Britanska ambasada
Podgorica

Kingdom of the Netherlands

Gradansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora – Crna Gora 2016

Finalni izvještaj

Sadržaj

I SAŽETAK ZAKLJUČAKA	7
II UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI	9
III POLITIČKI KONTEKST	10
IV PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM	11
A. Pravni okvir.....	11
B. Izborni sistem.....	12
V IZBORNA ADMINISTRACIJA.....	15
VI REGISTRACIJA IZBORNIH LISTA	19
A. Parlamentarni izbori.....	19
B. Lokalni izbori	20
VII REGISTRACIJA BIRAČA.....	22
VIII IZBORNA KAMPANJA.....	22
IX FINANSIRANJE IZBORNE KAMPANJE	23
X UČEŠĆE ŽENA	28
XI UČEŠĆE MANJINA	31
XII IZBORNI DAN	32
A. Sproveđenje izborne procedure	33
B. CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora.....	35
C. Zvanično proglašenje konačnih rezultata izbora	38
D. Komunikacija sa javnošću.....	40
XIII MEDIJI	41
XIV MEĐUNARODNI I DOMAĆI POSMATRAČI	44
A. Međunarodni posmatrači	44
B. Domaći posmatrači	44
XV PRIGOVORI I ŽALBE	45
XVI PREPORUKE	47
Prioritetne preporuke	47
Ostale preporuke	47
Osnovni tim posmatračke misije	51
ANEKS - OBRAĐENI PODACI SA BIRAČKIH MJESTA	
1. Otvaranje biračkih mjesta	55
2. Proces glasanja.....	59
3. Zatvaranje biračkih mjesta i prebrojavanja glasova.....	64

Parlamentarni i lokalni izbori 2016. godine u Crnoj Gori održani su u skladu sa izbornim zakonodavstvom i većinom međunarodnih standarda u ovoj oblasti, iako su upitna urednost biračkog spiska, politizacija, netransparentnost i nedjelotvornost u radu Državne izborne komisije obilježile izborni proces.

I Sažetak zaključaka

Opšti je utisak da ni novo izborni zakonodavstvo, kao ni Vlada izbornog povjerenja, Državna izborna komisija, Ministarstvo unutrašnjih poslova, ali ni drugi organi i politički subjekti odgovorni za vraćanje povjerenja u izborni proces nijesu doveli do povećanja povjerenja u isti kod opšte populacije, već su naprotiv, svojim postupcima doveli do još većeg stepena nepovjerenja građana.

Zakonski okvir je neadekvatan, nekonzistentan i zastario. Kontinuirane i brojne amandmanske promjene, na osnovni zakon, učinili su jasnim potrebu za sveobuhvatnom izbornom reformom, kako zakonskog tako i institucionalnog okvira, koji će garantovati obezbjedenje punog integriteta izbornog procesa, te povratak povjerenja građana u isti.

Postojeći izborni sistem, sa postojanjem jedne nacionalne višemandatne izborne jedinice, bez mogućnosti preferencijskog glasanja, minimizuje uticaj birača na izbor poslanika, te čini vezu između građana i njihovih predstavnika veoma slabom, kao i odgovornost poslanika za svoje postupke.

U procesu odlučivanja, uostalom kao i u redovnom radu DIK-a, evidentno je bilo rukovođenje članova DIK-a partijskim interesima, a ne poštovanjem zakonskih odredbi. Nekolike značajne odluke DIK-a, visoko politizovane, donijete su preglasavanjem iako nijesu bile osporene u pravnoj proceduri.

Javnost rada DIK-a bila je vrlo ograničena, a na momente je i potpuno izostala. Ovaj problem je došao do izražaja nakon usvajanja privremenih rezultata, a posebno je bio izražen kroz nespremnost za punu saradnju sa akreditovanim domaćim posmatračima. Odluke DIK-a su neredovno ažurirane, a kasnije i potpuno uklonjene sa sajta, dok DIK nije udovoljavala zahtjevima posmatrača za uvid u tražena dokumenta nakon usvajanja privremenih rezultata.

Važno je naglasiti predanost i požrtvovanost tehničkog osoblja DIK-a, koje je u potpunosti ispunilo sva očekivanja vezana za njihov profesionalni odnos prema radu, a u skladu sa mogućnostima koje su im bile na raspolaganju, i u određenoj mjeri poboljšali sveobuhvatni utisak o funkcionisanju rada DIK-a.

Nekolike opštinske izborne komisije nijesu konstituisane u skladu sa zakonom.

U Izbornoj komisiji Glavnog grada Podgorice i OIK Herceg Novi domaći posmatrači nailazili su na probleme u prikupljanju podataka uslijed nespremnosti na saradnju predsjednika komisije.

Broj članova izborne administracije sa pravom glasa tokom Parlamentarnih izbora je zabrinjavajuće veliki, te izuzetno otežava rad same izborne administracije, a naročito sam proces donošenja odluka. U pojedinim situacijama, posebno kada su u pitanju BO-i, bilo je gotovo nemoguće utvrditi tačan broj imenovanih članova (npr. u opštinama u kojima su se paralelno održavali i parlamentarni i lokalni izbori, broj članova BO-a, sa proširenim sastavom mogao je ići od 29 do 33, ne računajući još i pravo na zamjenike svih članova). Upitno je da li je član 43

ZIOP-a uopšte ispoštovan tokom donošenja odluka, a naročito imajući u vidu da mnogi imenovani članovi proširenog sastava BO-a nijesu bili prisutni tokom izbornog dana na svom BM-u.

Iako je konzistentnost obuke BO-a bila ugrožena zbog nezainteresovanosti DIK-a da pravovremeno otkloni sve nejasnoće i odgovori na ključna pitanja učesnika obuke, smatramo da je sama organizacija obuke članova BO bila vrlo korisna, te da bi ista trebala postati redovna praksa DIK-a pred svaki izborni proces.

MUP nije uspio da efikasno ukloni iz biračkog spiska lica koja ne ispunjavaju uslove da budu birači, čak ni u slučajevima kada je imao potrebne dokaze, uslijed nejasnih procedura, te nepostojanja djelotvornih pravnih mehanizama za njihovo uklanjanje iz registra prebivališta, u Zakonu o registrima prebivališta i boravišta.

Ministar unutrašnjih poslova nije potpisao Rješenje o zaključenju biračkog spiska, izražavajući na taj način svoj stav u pogledu nedostataka koje birački spisak sadrži. Vlada Crne Gore je ovlastila sekretara Ministarstva unutrašnjih poslova da doneše Rješenje o zaključenju biračkog spiska, koje je u ipak zakonom propisanom roku dostavljeno Državnoj izbirnoj komisiji.

Zbog izmjena važećih zakonskih propisa, u procesu pripreme biračkog spiska došlo je do promjene biračkog mjeseta za preko 120.000 birača. Većina njih je informisana o datim promjenama na vrijeme od strane MUP-a Crne Gore, a posredstvom Pošte CG, tako da tokom izbornog dana nijesu primijećeni veći problemi sa nemogućnošću birača da pronađu svoje BM-o, a posebno imajući u vidu nekoliko mehanizama provjere svog BM-a uspostavljenih od strane MUP-a.

Politički uticaj koji se odražava kroz sastav savjeta Agencije za sprječavanje korupcije (ASK), kao i način izbora direktora Agencije u ovom izbornom procesu značajno su uticali na nemogućnost Agencije da se nosi sa obavezama koje ima na osnovu Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja.

Tokom izbornog procesa ASK nije imala proaktivnu ulogu u cilju otklanjanja zakonskih nedoumica vezanih za obavezu političkih subjekata za otvaranje posebnog žiro računa za finansiranje izborne kampanje, kao ni u cilju unifikovanog poštovanja obaveze političkih subjekata za dostavljanje petnaestodnevnih izvještaja o sredstvima prikupljenim iz privatnih izvora i troškovima izborne kampanje.

Izvještaji Agencije o sprovedenim kontrolama rada političkih subjekata i organa državne uprave, koje je objavljivala tokom izbornog procesa, nijesu prikazivali detalje, način i konkretnе zaključke sprovedenih kontrola.

Nove izmjene Zakona o izboru odbornika i poslanika dovele su i do većeg učešća žena u Skupštini Crne Gore. Međutim, pokazuje se da je zakonsko rješenje neadekvatno, te da iako postoji obaveza da jedna trećina kandidata na listi bude iz reda manje zastupljenog pola, ovo rješenje daje nizak procenat stvarnog učešća žena od svega 23%.

Posebno zabrinjava nezakonito postupanje DIK-a i Skupštine Crne Gore u slučaju zamjene kandidata manje zastupljenog pola na listi poslanika DPS-a, prilikom koje su ove institucije - uprkos upozorenjima posmatrača, favorizovale muške kandidate sa izborne liste DPS-a.

Politička kampanja za parlamentarne izbore 2016. godine bila je značajno dinamičnija, a u pojedinim segmentima i agresivnija u poređenju sa prethodnim izbornim ciklusima. Kampanja je imala negativnu manifestaciju i na nacionalnom i na lokalnom nivou. Počela je značajno prije verifikacije izbornih lista, uz korišćenje većeg broja tehnika, nego što je ranije bila praksa.

II Uvod i izrazi zahvalnosti

Centar za monitoring i istraživanje CeMI je nevladina organizacija osnovana maja 2000. godine, sa glavnim ciljem da obezbijedi infrastrukturnu i ekspertsку podršku za kontinuirano nadgledanje cijelokupnog procesa tranzicije u Crnoj Gori.

Imajući u vidu značaj izbora za sve građane Crne Gore, CeMI kontinuirano od 2000. godine realizuje građansko nadgledanje izbora. CeMI realizacijom projekta građanskog nadgledanja izbora nastoji da doprinese demokratskim uslovima za održavanje transparentnih, slobodnih i poštenih izbora kroz građansku kontrolu izbornog procesa na parlamentarnim i lokalnim izborima.

Posmatračka misija CeMI-ja za ove izbore akreditovala je za nadgledanje izbornog procesa ukupno 1463 posmatrača. Misija se sastojala od članova užeg tima koji čine: (1) šef misije, (2) zamjenik šefa misije, (3) izborni ekspert, (4) pravni ekspert, (5) ekspert za paralelno prebrojavanje glasova, (6) koordinator mreže posmatrača, (7) koordinator dugoročnih posmatrača, i (8) koordinator za logistiku i finansije. CeMI je takođe angažovao tim od 6 dugoročnih posmatrača i mrežu lokalnih koordinatora i mobilnih posmatrača.

Centar za monitoring i istraživanje CeMI želi da se zahvali *Britanskoj ambasadi u Podgorici, Ambasadi SR Njemačke u Podgorici i Ambasadi Kraljevine Holandije u Beogradu*, koji su finansijski podržali projekat građanskog nadgledanja izbora i omogućili sprovođenje ove misije.

CeMI želi takođe da izrazi zahvalnost svim predstavnicima izborne administracije, državnih organa, političkih partija, međunarodnih posmatračkih misija i domaćih nevladinih organizacija sa kojima je uspostavljena saradnja na planu sprovođenja ove misije.

U okviru građanskog nadgledanja izbora, CeMI je realizovao niz aktivnosti. Dio tih aktivnosti je bio na planu jačanja kapaciteta državnih organa. U cilju podrške policijskim službenicima i državnim tužiocima u sprovođenju efikasnije zaštite prava birača CeMI je organizovao obuke policijskih službenika i državnih tužilaca, angažujući renomirane eksperte iz regionala. Praćenje poštovanja izbornog zakonodavstva odvijalo se kroz monitoring rada Državne izborne komisije (i opštinskih izbornih komisija) u odnosu na pravilnu primjenu Zakona o izborima odbornika i poslanika i Zakona o biračkom spisku, monitoring rada Agencije za borbu protiv korupcije u vezi implementacije Zakona o finansiranju političkih partija i izbornih kampanja i praćenje zloupotrebe državnih resursa u predizbornom periodu. Takođe, posebna pažnja je posvećena praćenju rada i izvještavanja medija tokom predizborne kampanje i praćenju sistema elektronske identifikacije birača. CeMI je aktivno učestvovao u radu Koordinacionog tijela za praćenje implementacije izbornog procesa, kao i u procesu monitoringa centralnog biračkog spiska, njegove promjene i ažuriranja.

CeMI je oformio timove dugoročnih posmatrača koji su vršili monitoring cijelokupnog procesa predizborne kampanje, a akreditovao je i najveću misiju kratkoročnih posmatrača. Posmatrači su tokom cijelog izbornog dana izvještavali pravni tim i računski centar o procentu izlaznosti birača i nepravilnostima, a po završetku izbornog dana i o rezultatima samog glasanja. Koristeći web aplikaciju, socijalne mreže, redovne pres konferencije, kao i direktnе linkove sa medijima, građani su imali priliku da prate prikupljanje podatake uživo i da u svakom trenutku imaju uvid u projekcije izlaznosti, rezultata i uočene neregularnosti. Projekcije rezultata koje je CeMI predstavio u toku izborne noći, bile su bez odstupanja u odnosu na alokaciju mandata koju je sprovedla Državna izborna komisija.

Nakon izbornog dana, CeMI je prezentovao Preliminarni izvještaj sa ključnim nalazima, a u ovom Finalnom izvještaju, data je sveobuhvatna ocjena izbornog procesa.

III Politički kontekst

Na parlamentarnim izborima 2012. godine, predizborna koalicija Evropska Crna Gora (Demokratska partija socijalista (DPS), Socijaldemokratska partija (SDP), Liberalna partija i Demokratska partija) osvojila je 46.33% glasova, nakon čega je formirana postizborna koalicija sa Bošnjačkom strankom, Hrvatskom građanskom inicijativom (HGI) i albanskom manjinskom partijom FORCA koje su ušle u sastav nove Vlade. Postizborna koalicija raspolažala je sa 44 mandata.

U toku odlazećeg saziva Skupštine Crne Gore, došlo je do prekompozicije na političkoj sceni glasanjem SDP protiv povjerenja Vladi u januaru 2016. godine. Nakon kongresa partije na kojem je Ranko Krivokapić ponovo izabran za njenog predsjednika, značajan dio rukovodstva i članova je napustio partiju i formirao novu – Socijaldemokrate Crne Gore (SD), na čelu sa tadašnjim ministrom saobraćaja, Ivanom Brajovićem. Demokratski front (DF) – najveću opozicionu koaliciju u sazivu Skupštine CG, napustio je njihov lider Miodrag Lekić sa nekoliko poslanika DF-a, sa kojima je formirao novu političku partiju DEMOS. Nekoliko članova rukovodstva i poslanika Pozitivne Crne Gore, osnovali su Građanski pokret „URA“ za čijeg predsjednika je izabran Žarko Rakčević, nekadašnji predsjednik SDP, koji se povukao sa te pozicije 2001. godine. Druga po snazi opoziciona partija Socijalistička narodna partija Crne Gore (SNP), takođe se podijelila uslijed unutrašnjih nesuglasica. Izdvajanjem iz SNP, formirana je partija Demokratska Crna Gora, za čijeg je predsjednika izabran Aleksi Bećić, koji se afirmisao kao nosilac liste SNP-a na lokalnim izborima u Podgorici 2014. godine.

Mandat aktuelne Vlade obilježilo je nekoliko događaja koji su uticali na stvaranje političke nestabilnosti i smanjivanje povjerenja javnosti u legitimitet izbornog procesa. U aprilu 2013. godine, nakon održanih predsjedničkih izbora, oba kandidata za predsjednika su proglašila pobjedu. U oktobru 2015. godine, održani su protesti Demokratskog fronta protiv vladajuće partije, a u cilju formiranja prelazne vlade od strane opozicionih političkih partija. Protesti su okončani otvorenim sukobom između protestanata i policijskih snaga, a nakon ovih događaja pokrenut je parlamentarni dijalog u cilju postizanja povjerenja u rezultate narednog izbornog ciklusa. U međuvremenu je izglasano povjerenje Vladi Mila Đukanovića, a Pozitivna Crna Gora predložila je formiranje Vlade izbornog povjerenja, što je DPS prihvatio i ponudio opoziciji da postane dio strukture izvršne grane vlasti, kroz uspostavljanje kontrole nad realizacijom izbornog procesa od strane opozicije. Ponuda je precizirana kroz Sporazum o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore, koji su potpisale DEMOS, SDP, URA, Pozitivna Crna Gora, SD i Bošnjačka stranka, a koji se sporovodi na osnovu posebnog Zakona o primjeni sporazuma o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore¹.

Na prijedlog opozicionih partija DEMOS, SDP i URA, a po osnovu navedenog Zakona, izabrana je Vlada izbornog povjerenja u kojoj su opozicione političke partije do bile jedno potpredsjedničko mjesto, te pozicije ministara finansija, unutrašnjih poslova, rada i socijalnog staranja i poljoprivrede i ruralnog razvoja. Nadležnost predstavnika opozicije u Vladi i organima državne i lokalne uprave, odnosno javnim preduzećima i kompanijama sa većinskim državnim kapitalom ograničena je na praćenje i kontrolu upotrebe državnih resursa, resursa opštine, Glavnog grada i Prijestonice, te zasnivanja i prestanka radnog odnosa u organima kojima upravljaju lica imenovana na osnovu Sporazuma. Funkcija članova Vlade izbornog povjerenja postavljenih na osnovu Sporazuma počinje danom stupanja na snagu Zakona o primjeni sporazuma o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore, a prestaje danom utvrđivanja konačnih rezultata izbora za poslanike u Skupštini Crne Gore.

¹ „Službeni list CG”, broj 32/16, dostupno na: <http://www.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-dru-gi-akti/1076/1129-7212-23-3-16-1.pdf>

Politička debata je u velikoj mjeri bila obilježena temom pristupanja Crne Gore NATO savezu, odnosno miješanju ruskih aktera u tok izbornog procesa. Primjetne su bile izjave nekih ruskih zvaničnika, ali i optužbe vladajućih struktura iz Crne Gore da je dio opozicije finansiran novcem iz Rusije, a sve u cilju sprečavanja ratifikacije protokola o pristupanju koji je Crna Gora potpisala sa NATO savezom.

Predsjednik Crne Gore raspisao je parlamentarne izbore 11. jula 2016. godine, a izbori su zakazani za 16. oktobar. Državna izborna komisija potvrdila je 17 izbornih lista, što je najveći broj potvrđenih lista od izbora održanih 1998. godine. Istovremeno su raspisani lokalni izbori u opština Andrijevica, Budva, Gusinje i Kotor.

Izborni rezultat je doveo do značajnih promjena na lokalnom nivou. Vladajući DPS je izgubio lokalne izbore u opština Budva i Kotor, dok je ostvario pobjedu u Andrijevici.

Na nacionalnom nivou, DPS je zajedno sa SD i manjinskim partijama uspio da formira vladajuću većinu od 42 poslanika. Međutim, iako tokom izborne noći, te ni narednog dana, nije bilo osporavanja rezultata od strane opozicionih partija, to se na kraju ipak desilo. Razlog za osporavanje izbornog rezultata od strane opozicije leži u akciji Specijalnog glavnog tužioca vezano za sprečavanje, po zvaničnoj izjavi SGT, terorizma, odnosno niza akcija koje je trebalo da se sprovedu u cilju nasilnog preuzimanja vlasti. Po mišljenju opozicije medijsko ekspolatisanje ove informacije tokom izbornog dana uticalo je da izlaznost bude manja, pa je po mišljenju opozicije isto omogućilo da DPS ipak bude u poziciji da formira vladu. Takođe, opozicija je u istu vezu dovela blokadu korišćenja Viber i WhatsApp aplikacije na teritoriji Crne Gore, tokom izbornog dana, koju je naložila Agencija za elektronske komunikacije. Vrhovni državni tužilac Ivica Stanković i SGT Milivoje Katnić su nakon izbora održali pres konferenciju na kojoj su informisali javnost o sprovedenoj akciji. Opozicija bojkotuje rad parlementa i traži ponavljanje izbora koje ne priznaje.

Opozicija priznaje rezultate izbora na lokalnom nivou, te je formirala vlast u Budvi i Kotoru.

Političke partije, kako one koje učestvuju u radu, tako i one koje bojkotuju rad Skupštine Crne Gore, dobijaju iz državnog budžeta sredstva za svoj rad, kao i poslanici tih partija plate i poslaničke dodatke. Izuzetak je Demokratski front, koga je Agencija za sprečavanje korupcije kaznila blokadom prenosa sredstava iz budžeta za kampanju, na koji ova koaliciona lista ima pravo na bazi izbornog rezultata. Razlog za takvu odluku ASK-a je, po njihovom obrazloženju kršenje Zakona o finansiranju političkih partija od strane ove koalicione liste. Ovo je prvi slučaj u Crnoj Gori da je nadležni državni organ kaznio neki politički subjekat ovom rigoroznom kaznom.

IV Pravni okvir i izborni sistem

A. Pravni okvir

Ustav Crne Gore i Zakon o izboru odbornika i poslanika predstavljaju osnovne pravne propise kojima se uređuje način ostvarivanja biračkog prava i postupak organizacije izbora na svim nivoima u Crnoj Gori. Ustav Crne Gore u čl. 45 predviđa da državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i ima najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori ima pravo da bira i da bude biran. Biračko pravo se prema Ustavu ostvaruje na izborima. Zakonom o izboru odbornika i poslanika uređuje se način i postupak izbora odbornika u skupštinu

opštine, gradske opštine, Glavnog grada i Prijestonice i poslanika u Skupštinu Crne Gore; organizacija, sastav i nadležnost organa za sprovođenje izbora; utvrđivanje rezultata glasanja i raspodjela mandata; zaštita biračkog prava i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje izbora. Nakon posljednjih izmjena Zakona o izboru odbornika i poslanika, a posebno izmjena koje su nastupile 2014. godine, uvedene su nekolike velike novine u crnogorskom izbornom zakonodavstvu. Riječ je prije svega o uvođenju uređaja za identifikaciju birača, drugačije metode „pozitivne diskriminacije“ manjinskih partija, te jače zaštite rodnih kvota.

Pored Ustava i Zakona o izboru odbornika i poslanika, set zakona u oblasti izbornog zakonodavstva čine još i: Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja; Zakon o biračkom spisku i Zakon o političkim partijama. Pored toga, od značaja su i zakoni iz oblasti radiodifuzije - Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, kao i Zakon o registrima prebivališta i boravišta.

Izborne zakonodavstvo, a posebno Zakon o izboru odbornika i poslanika (ZOIOP) i Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja (ZOFPSIIK), je nepotpuno, često kontradiktorno i neadekvatno, te kao takvo uzrokuje probleme u sprovođenju izbornog procesa. Prije svega, osnovno izborne zakonodavstvo ne sadrži čak ni osnovne pojmove koji se pominju u samim zakonima, što je tokom Parlamentarnih izbora 2016. godine dovelo do mnogobrojnih nesuglasica i problema, od kojih su najvažniji:**neprecizna upotreba pojma “biometrijska lična karta”** u Zakonu o izboru odbornika i poslanika, koja nije u skladu sa činjenicom da crnogorski građani ne posjeduju biometrijske lične karte i ostavlja mogućnost osporavanja glasanja izvršenog na bazi identifikacije birača pomoću njegove lične karte²; **neprecizna definicija nevažećeg glasačkog listića**, u kojoj se navodi da je nevažeći glasački listić onaj koji je popunjeno tako da se ne može utvrditi za koju se izbornu listu glasalo, dok se u čl. 73 istog Zakona navodi da se glasa isključivo zaokruživanjem, što ostavlja otvoreno pitanje glasanja upotrebom drugih simbola, iz kojih je očigledno za koju opciju se glasalo; **neprecizna definicija pojma “političkog subjekta”** u Zakonu o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, koja je uslovila dilemu u vezi sa potrebom i rokovima za izvještavanje o troškovima u kampanji i otvaranje računa političkih subjekata; **suviše opšta definicija praćenja izbora**, koja je donekle ograničila akreditovane posmatrače u ostvarivanju prava da izvrše uvid u izborni material; i mnoge druge nejasnoće.

B. Izborni sistem

U Crnoj Gori je u upotrebi proporcionalni sistem partijskih lista (Eng: List PR). Kandidatske liste su zatvorene i blokirane bez mogućnosti preferencijalnog glasanja. Crna Gora predstavlja jednu izbornu jedinicu, u kojoj se raspodjeljuje 81 mandat, odnosno bira 81 poslanik jednodomnog parlamenta.

Sve registrovane partije, koalicije ili grupe građana/nki imaju pravo da predlože svoje kandidate/tkinje za izbornu listu. Na izbornoj listi mora biti najmanje 2/3 (54) poslanika/ca, a najviše 81, koliko je i članova parlamenta, izuzev grupe građana ili političkih partija koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, a koje su u obavezi da nominuju minimum 1/3 (27) od ukupnog broja kandidata koji se biraju.

Shodno članu 39a Zakona o izboru odbornika i poslanika, svaka izborna lista mora da sa-

² Centar za monitoring i istraživanje CeMI je u javnosti pokrenuo incijativu za izmjenu Zakona o izboru odbornika i poslanika u članu koji se odnosi na identifikaciju birača, kako bi glasači mogli da ostvare svoje pravo uz pomoć lične karte koja nije biometrijska, a po hitnoj skupštinskoj proceduri, međutim ova inicijativa je ignorisana od strane političkih i zakonodavnih subjekata, te je prečutno odlučeno da se zanemari činjenica da Zakon nije ispoštovan do kraja, odnosno da se proizvoljno tumači.

drži minimum 30% kandidata manje zastupljenog pola, na način što će među svaka četiri kandidata na listi, biti zastupljena minimalno jedna osoba manje zastupljenog pola (u ovom slučaju minimum jedna žena).

I pored više izmjena Zakona o izboru odbornika i poslanika, i dalje nije omogućeno samostalnim kandidatima, pojedincima da učestvuju na izborima, iako je to bila preporuka Venecijanske komisije, te različitih misija OSCE i ODIHR.

Za alokaciju mandata političkim partijama koristi se d'Hondtova formula, uz primjenu zakonskog izbornog cenzusa. U proces raspodjele mandata ovom metodom ulaze samo one liste koje pređu predviđeni izborni zakonski cenzus.

Izborna lista mora dobiti minimum 3% važećih glasova, koliko iznosi zakonski izborni cenzus u Crnoj Gori, kako bi učestvovala u raspodjeli mandata. Zakonski izborni cenzus je drugačije definisan za liste manjinskog naroda. Pravo pozitivne diskriminacije definisano članom 94, stava 2 tačka 1 koriste izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva. Zakonski izborni cenzus, u slučaju manjinskih partija, postoji kao uslov da bi se osvojio mandat u slučaju hrvatske manjine, odnosno da bi se rezultat manjinske liste uključio u zbirnu listu tog manjinskog naroda, odnosno manjinske zajednice (u praksi kod albanske manjine).

Odredbe Zakona o izboru odbornika i poslanika koje regulišu raspodjelu mandata su prilično neprecizne i nedorečene, posebno kada je riječ o manjinskom predstavljanju.

U slučaju hrvatske manjine zakon propisuje da u slučaju da nijedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne pređe zakonski cenzus od 3%, najuspješnja od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat. Međutim, ako jedna od njih ostvari namanje 0,7% glasova ona to pravo gubi, te se njihov status izjednačava sa drugim manjinskim narodima.

Kada je riječ o drugim manjinama, nema ovakvog mehanizma. Hrvatski manjinski narod predstavlja značajan izuzetak. Za ostale manjine je predviđeno da, ukoliko više lista pređe zakonski cenzus od 0,7% njihovi pojedinačni rezultati se tretiraju kao jedinstvena zbirna lista koja onda ulazi u proces raspodjele mandata sa ostalim listama koje su se kvalifikovale. Efekat zbrajanja je ograničen tako što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbeđuje osvajanje do tri mandata.

Prilično loša rješenja mogu dovesti u pitanje smisao pozitivne diskriminacije manjinskih naroda. Naime, u slučaju hrvatskog manjinskog naroda, ako lista ostvari rezultat bolji od 0,7% ona gubi pravo da ukoliko pređe 0,35% važećih glasova dobije mandat, te se u tom slučaju na nju primjenjuje d'Hontova formula bez gotovo realne šanse da dobije mandat. U slučaju manjinskih lista rezultat zbirne liste je ograničen na 3 mandata. Postoji mogućnost da zbirna lista zaslužuje značajno veći broj mandata, a da budu lišeni prava na njih, odnosno da građani koji budu glasali za njih budu lišeni svojih predstavnika.

Važno je istaći da izborni zakonski okvir stavlja u neravnopravan položaj predstavnike romske nacionalne zajednice u odnosu na zajednicu slične veličine. Iako Romi, prema nacionalnom popisu, učestvuju u ukupnoj populaciji sa 1,01%, a Hrvati 0,97% Hrvati imaju pravo, a Romi ne, na korišćenje mehanizma pozitivne diskriminacije radi adekvatne zastupljenosti u parlamentu manjinskih zajednica.

Na lokalnom nivou, odnosno za izbor odbornika manjinske liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov zakonskog izbornog cenzusa od 3%, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata pojedinačno, sa dobijenim brojem važećih glasova, odnosno na njih se neće primjenjivati zakonski cenzus, nego će se direktno kvalifikovati u proces raspodjele mandata primjenom d'Hondtove formule³.

³ "Pravo iz stava 2 tačka 3 ovog člana koriste izborne liste pripadnika određenog-istog manjinskog naroda,

Zakon je u članu 95, stav 3 regulisao kako će se mandati raspodijeliti između partija unutar zbirne liste manjinskog naroda. Raspodjela se vrši na sličan način kako se raspodjeljuju mandati ostalim kandidatskim listama.⁴ Na izborima 2012. godine tri partije albanskog manjinskog naroda su korišćenjem ovog mehanizma osvojile 2 mandata.

Ostaje otvoreno pitanje kriterijuma određivanja manjinskog statusa izborne liste, koji je privilegovan, pa je samim time otvoren prostor za zloupotrebe. Zakon predviđa navođenje odrednice manjinskog naroda u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste.

Nedostatak uređenosti statusa i učešća manjinskih lista se ogleda i u slučaju postojanja koalicija između manjinske partije i partije koja to nije, odnosno dvije ili više manjinskih partija, ali koje pripadaju manjinama koje imaju različita prava (hrvatska ima pravo na određenu vrstu rezervisanog mandata ako ispunji zakonski cenzus od 0,35%, druge imaju pravo na zbrajanje ispunjavanjem cenzusa od 0,7%, odnosno za ostale partije zakonski cenzus od 3%). Takvi mogući slučajevi nijesu zakonski regulisani. U praksi se nijesu javili slučajevi postojanja ovakvih statusno mješovitih koalicija, pa ni problem u tumačenju njihovog statusa. Zakonski je jedino regulisano članom 94, stav 5 da ukoliko manjinske liste nastupe u koaliciji sa drugim partijama, koje ne koriste pravo na zbirnu listu, odnosno na minimalni zakonski census od 0,35% za liste hrvatske manjinske zajednice, ne isključuje se drugim podnosiocima izbornih lista tog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice pravo iz stava 2 člana 94. Ostaje otvoreno pitanje da li se ovom odredbom⁵ zabranjuje korišćenje povlašćenog položaja eventualno tako kreiranih koalicija. Označena norma je nejasna, a kako nije bilo prilike za njenim tumačenjem nije jasno kako bi bila primijenjena.

Tabela 1: Osnovni strukturni elementi izbornog sistema u Crnoj Gori 2016. godine

Broj poslanika	Izborni sistem	Broj izbornih jedinica	Cenzus	Tip izborne liste	Preferencijalno glasanje	Izborna formula
81	Sistem partijskih lista	1	3% 0,7% 0,35%	Zatvorena blokirana	Ne	d'Hondt

Postojanje jedne, nacionalne, višemandatne izborne jedinice, bez mogućnosti preferencijskog glasanja smanjuje uticaj birača, odnosno građana na izbor njihovih predstavnika. U situaciji kada nije zakonom propisan minimum demokratskih procedura koje partija treba da zadovolji, posebno kada je riječ o selekciji kandidata/tkinja za poslaničke funkcije i izbor partijskog rukovodstva, partije ostaju u zoni isključivog donošenja odluka od strane uskog kruga lica iz partijskog rukovodstva.

odnosno određene-iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva na državnom nivou i sa učešćem od 1,5% do 15% od ukupnog stanovništva na teritoriji opštine, Glavnog grada, odnosno Prijestonice, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva” Član 94, stav 4 Zakona o izboru odbornika i poslanika.

4 “Raspodjela mandata koje osvoji zbirna izborna lista na podnosioce izbornih lista koji čine zbirnu izbornu listu vrši se tako što se ukupan broj glasova koji je dobila pojedina izborna lista koja čini zbirnu izbornu listu dijeli sa 1, 2, ... i zaključno sa brojem mandata koje je osvojila zbirna izborna lista. Tako dobijeni količnici razvrstavaju se po veličini, pri čemu se u obzir uzima onolikو najvećih količnika koliko je mandata osvojila zbirna izborna lista” (član 95, stav 3 Zakona o izboru odbornika i poslanika).

5 “Učešće izborne liste pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice u predizbornoj koaliciji sa izbornim listama pripadnika drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice ili izbornim listama političkih stranaka ili grupa građana koje ne koriste pravo iz stava 2 ovog člana ne isključuje drugim podnosiocima izbornih lista tog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice pravo iz stava 2 ovog člana” (član 95, stav 5 Zakona o izboru odbornika i poslanika).

V Izborna administracija

Sastav i nadležnost organa za sprovođenje izbora uređuje se Zakonom o izboru odbornika i poslanika. Organi izborne administracije su: Državna izborna komisija; opštinske izborne komisije i birački odbori. U radu i odlučivanju članova dijela opštinskih i Državne izborne komisije dominira partijska pripadnost članova ovih organa, a sve odluke moraju biti donešene većinom ukupnog broja članova na svakom od nivoa izborne administracije, uključujući i opunomoćene predstavnike političkih subjekata, koji imaju jednako pravo glasa.

Najviši organ izborne administracije je **Državna izborna komisija (DIK)**. Državnu izbornu komisiju čini 11 članova: predsjednik, sekretar i devet članova u stalnom sastavu⁶, te po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste, koji imaju jednaka prava i obaveze, ali čiji mandat traje od dana imenovanja od strane potvrđene izborne liste, do dana objavljivanja konačnih rezultata izbora. Svi članovi, osim predsjednika i predstavnika civilnog sektora imaju pravo i na svog zamjenika, a svaki član mora biti pravnik, državljanin Crne Gore i imati pasivno biračko pravo.

Državna izborna komisija je do izbornog dana, a nakon imenovanja 13 opunomoćenih predstavnika izbornih lista brojala 24 člana. Jedan opunomoćeni predstavnik je imenovan na sami izborni dan⁷, a još tri opunomoćena predstavnika izbornih lista imenovana su tek nakon održanih izbora⁸. Tokom utvrđivanja konačnih rezultata izbora, broj članova DIK-a koji su učestvovali u odlučivanju o istim iznosio je 28, što je rekordan broj punopravnih članova jednog organa za sprovođenje izbora u crnogorskoj izbornoj praksi, a ujedno i veoma nepraktičan način odlučivanja, jer zahtjeva većinu od 15 glasova za donošenje bilo koje odluke. Rad opunomoćenih predstavnika izbornih lista u DIK-u je i dodatno komplikovan nerijetkim izmjenama opunomoćenih članova⁹ od strane izbornih lista, kao i nedovoljnim ljudskim i prostornim kapacitetima za profesionalno i nesmetano funkcionisanje ovog tijela.

Institut i svrha punopravnih opunomoćenih predstavnika izbornih lista dodatno su doveđeni u pitanje nakon primjedbi pojedinih političkih subjekata da su nakon izbornog dana, "naknadno" imenovani opunomoćeni predstavnici izbornih lista, u suštini samo kontrolisani predstavnici dva najveća politička subjekta: Demokratske partije socijalista i Demokratskog fronta, a ne stvarni predstavnici svojih izbornih lista, a naročito jer se tokom sjednica ni na koji način nijesu uključivali u rad, osim u dijelu glasanja. Ovakav sastav Državne izborne komisije u toku izbornog procesa, kao i nakon izbornog dana, otežava rad i usložnjava proces donošenja odluka.

Ovome svjedoči i donošenje odluke DIK-a o privremenim i konačnim rezultatima izbora. Naime, u procesu odlučivanja, uostalom kao i u redovnom radu DIK-a, evidentno je bilo rukovođenje članova DIK-a partijskim interesima. U slučaju odlučivanja o privremenim rezultatima izbora stalni članovi i opunomoćeni predstavnici ignorisali su nužnost poštovanja institucionalnog i pravnog okvira u cilju zakonitosti izbornog procesa i glasali uglavnom prateći partijske interese. Opstrukcija rada DIK-a i neprihvatanje rezultata izbora od strane predstavnika opozicionih političkih partija čist je primjer glasanja na osnovu partijskih interesa u DIK-u, ako se u obzir uzme da su gotovo svi izvještaji potpisani od većine članova OIK, dakle i predstavnika vlasti i opozicije.

⁶ Predsjednik se bira neposredno od strane Skupštine Crne Gore, po 4 člana iz redova vladajuće koalicije i opozicionih partija u odnosu na broj mandata u Skupštini, dok se jedan član bira kao predstavnik manjinskih partija, a jedan član, po prvi put u Crnoj Gori se bira kao predstavnik civilnog sektora.

⁷ Predstavnik Alternative

⁸ Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore, Stranka srpskih radikalaca, Bošnjačka demokratska zajednica u Crnoj Gori.

⁹ HGI, Alternativa, Pozitivna Crna Gora, itd.

Način utvrđivanja konačnih rezultata takođe nije prošao bez poteškoća, opet prouzrokovanih političkim manipulacijama. Naime, na sjednici na kojoj je donešena odluka o proglašenju konačnih rezultata izbora, haotičnu situaciju stvorili su predstavnici Demokratskog saveza Albanaca (DSA).¹⁰ Svojevrsna pravna i administrativna komplikacija, o kojoj ni danas nemamo konačan zaključak o mogućoj zloupotrebi, oko razrješenja i imenovanja opunomoćenog predstavnika DSA, zapravo je samo potvrdila da je rad DIK-a tokom ovog izbornog procesa, a pogotovo u vrijeme odlučivanja o rezultatima, bio poprište političke borbe i konfrontacija partijskih interesa, a ne rad u cilju zakonitosti cjelokupnog procesa. Jedini izuzetak od politizacije u glasanju članova DIK predstavlja predstavnik civilnog sektora, koji se često nalazio pod snažnim pritiskom članova kako iz redova vladajućih, tako i iz redova opozicionih partija. To je nažalost, usamljeni primjer profesionalnog odlučivanja u radu DIK-a.

Prisustvo posmatrača stalnim zasjedanjima DIK-a bila su odlična prilika za ozbiljniju analizu načina funkcionisanja ovog tijela i načina na koji donosi odluke. Bilo je očigledno koliko je vođenje sjednica nepripremljeno i često konfuzno, da su pojedini članovi DIK-a često materijale i dnevni red sjednice dobijali tek nakon dolaska na samu sjednicu, a posmatrači civilnog sektora su nerijetko obavještavani o terminu sjednice neposredno pred njen početak. Takođe, prostorni kapaciteti za održavanje sjednica, dolaskom opunomoćenih predstavnika političkih partija, postali su potpuno neuslovni¹¹. Posmatrači civilnog sektora su tek nakon nekoliko prvih sjednica, a uz reagovanje predstavnika NVO u DIK-u, uvršteni u one kojima se štampa materijal za sjednicu. Pojedina zasjedanja DIK-a su trajala više sati, često do dušeboko u noć, a često su sjednice prekidane od strane predsjednika DIK-a, bez obrazloženja ili vidljive potrebe za prekidom, gdje su pojedine pauze trajale satima. Na sjednicama se ogromna pažnja posvećivala formalnim i tehničkim stvarima, što je značajno iscrpljivalo koncentraciju članova za kvalitetan nastavak rada.¹² Usljed nedostatka profesionalnog vođenja sjednica, iste su česte bile obilježene političkim tenzijama, napuštanjem zasjedanja od strane nekih članova, pa čak i konfliktnih situacija između predsjednika i predstavnika opozicije. Takođe, način vođenja i usvajanja zapisnika je potpuno neefikasan i neprofesionalan, jer se zapisnik priprema nakon sjednice, po sjećanju najčešće sekretara DIK-a, a usvaja na idućoj sjednici (nekada i nedjelu dana kasnije), te su rasprave o tome šta je rečeno i na koji način nerijetko oduzimale veliko vrijeme i energiju članova DIK-a. Takođe, neadekvatan pravilnik o radu i nepostojanje dobre prakse u radu DIK-a dovodili su do čestih grešaka i kašnjenja.

Usljed nedefinisanog načina stavljanja određenog pitanja na glasanje, a naročito prigovora, u praksi su se dešavale situacije u kojima se drugačije, a nekada i na potpuno suprotan način postupalo po pojedinim prigovorima.¹³

Državna izborna komisija nije obezbijedila redovno i ažurno sprovođenje radnji kontrole biračkog spiska. Tokom cjelokupnog izbornog procesa bio je evidentan nedostatak redovne komunikacije i koordinacije aktivnosti između MUP-a i DIK-a, na kontroli biračkog spiska.

-
- 10 Pored visokih tenzija i višečasovnih pauza, proces glasanja za konačne rezultate izbora obilježila je i do sada neviđena situacija u Crnoj Gori, kada je član jedne albanske izborne liste podnio navodno zvaničan, pisani zahtjev za povlačenje člana i zamjenika druge izborne liste (DSA), u njihovo ime. Naime, u međuvremenu je nosilac liste DSA lično došao u DIK, tvrdeći da se radi o falsifikovanom zahtjevu, a sjednici je nastavio da prisustvuje zamjenik člana DSA, ujedno i sin nosioca liste. Nakon višečasovne pauze, umjesto zamjenika DSA, pojavila se opunomoćena predstavnica DSA i glasala za konačne rezultate izbora.
  - 11 Posmatrači su sjedjeli odmah iza članova DIK-a, a kasnije zajedno sa opunomoćenim predstavnicima izbornih lista, bez mogućnosti vođenja bilješki na stolu.
  - 12 Sjednica Državne izborne komisije (DIK) koja je počela 06.09.2016 je prekidana i nastavljana čak tri puta. Neke od karakterističnih situacija su i: dozvoljeno pušenje na sjednicama, situacija u kojoj predsjednik DIK-a nije uvrstio na dnevni red mišljenje o biometrijskoj ličnoj karti, već ga je prezentovao direktno na sjednici, diskusija o tome „koliko puta mišljenje treba da bude pročitano na sjednici“ trajala je oko 3 sata, oko običnih formulacija tačaka dnevnog reda „gubilo se“ i do sat vremena.
  - 13 U nekim situacijama se glasalo da se prigovor usvoji, te ukoliko isti ne dobije potrebnu većinu, pristupalo se glasanju da se isti odbije, dok se u drugim situacijama samo stavljalno na glasanje da se prigovor usvoji. Ne-koliko puta, nijedan način glasanja nije dobio potrebnu većinu, čime je pravna posljedica bila da se odgovor dostavi kao „neusvojen“, čime je proces pravne zaštite izbornih prava bio znatno ugrožen.

DIK nije redovno dobijala ažurirane biračke spiskove, a potrebno je bilo sprovesti nekoliko urgencija prema MUP-u kako bi dobili CD sa posljednjom ažuriranom verzijom biračkog spiska u cilju kontrole potpisa podrške. Takođe, kapaciteti DIK-a da se bave provjerom izmjenama u biračkom spisku su vrlo ograničeni.

Javnost je u ograničenom obimu informisana o aktivnostima DIK-a. U najznačajnijem dijelu izbornog procesa zainteresovana javnost nije mogla pravovremeno, na sjaju DIK-a, pronaći relevantne informacije o sprovođenju izbornog procesa, kao ni odluke DIK-a koje su se direktno ticale izbornog procesa, što je direktno kršenje člana 32 Zakona o izboru odbornika i poslanika. DIK nije omogućila prisustvo medija sjednicama. Neke od najznačajnijih odluka ovog tijela u toku izbornog procesa donesene su preglasavanjem¹⁴, koje ne predstavlja dobar osnov za donošenje odluka u toku izbornog procesa i budi sumnju u integritet odluka Državne izborne komisije. Sami proces tabulacije i proglašenja rezultata takođe je bio vrlo netransparentan, kako za posmatrače, tako i za većinu članova Državne izborne komisije, a primjetne su bile i greške prilikom obrade pristiglih rezultata tokom prvog njihovog predstavljanja članovima DIK-a.

DIK je u saradnji sa Organizacijom za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS) sproveo obuku članova biračkih odbora, kako bi se isti pripremili za novine u izbornom zakonu, a posebno za rukovanje novim uređajima za identifikaciju birača. Nakon što je odabir trenera edukatora sproveden kvalitetno i na vrijeme, proces odabira edukatora za obuke biračkih odbora počeo je relativno kasno. Čak nekoliko sjednica DIK-a bilo je posvećeno ovom, u suštini, tehničkom pitanju. Iako obuke nijesu mogle početi prije nego se formiraju birački odbori, čini se da je proces odabira i obuke samih edukatora morao biti započet ranije i biti mnogo transparentnije i kvalitetnije sproveden od strane DIK-a. Poseban problem predstavljalji su nekonzistentni odgovori edukatora na pitanja članova BO¹⁵ tokom obuka, a uslijed neažurnosti DIK-a da usvoji mišljenja o najvažnijim aspektima izbornog procesa, koji su se javljali kao nedoumice tokom obuka. Naime, DIK nije na vrijeme reagovao da razjasni pojedine nejasnoće sa obuka, a mišljenje vezano za (ne)važeće lističe je donijeto neposredno pred izborni dan, a nakon iscrpljujućih rasprava na sjednicama DIK-a. Dugoročni posmatrači CeMI-ja su prisustvovali velikom broju obuka. U njihovim izvještajima se navodi da većini obuka nijesu prisustvovali svi članovi biračkih odbora, kao ni njihovi zamjenici. Sa druge strane, vrijeme mnogih obuka je na zahtjev članova biračkih odbora skraćivano, dok se isto nekada dešavalo i zbog očigledne nezainteresovanosti i nepažnje članova biračkih odbora i njihovih zamjenika. CeMI je u nekoliko navrata pozivao na odgovoran pristup članova BO ovom procesu, kao i na njegovo što ranije otpočinjanje.

Opštinske izborne komisije konstituisane su u 23 opštine u Crnoj Gori. Prekompozicija političke scene u brojnim opštinama uticala je na stvaranje problema u konstituisanju opštinskih izbornih komisija (član 25 Zakona) jer se uslijed novijih okolnosti nije uvijek moglo utvrditi koja partija/lista predstavlja vlast, odnosno opoziciju.

Tako na primjer, OIK Ulcinj nije konstituisana u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika, obzirom da su predsjednik i tri člana OIK predstavnici četiri partije koje čine aktuelnu vladajuću koaliciju u opštini Ulcinj, a samo jedan član (predstavnik SNP-a) bio je predstavnik opozicije. Prema izvještajima CeMI-jevih dugoročnih posmatrača, ovakva situacija uticala je na uspostavljanje opštinskih izbornih komisija i u Kotoru i Budvi. U sastav OIK Budva nije ušao niti jedan predstavnik SDP-a, iako je SDP vršila vlast na osnovu rezultata

¹⁴ Na primjer, odluka o mišljenju vezanom za biometrijske lične karte, opisana u prethodnim izvještajima CeMI. Upravo za sjednicu na kojoj je usvojeno ovo mišljenje, predstavnik NVO sektora, je tražio da bude otvorena za medije, što nije usvojeno. Takođe, odluka o krivičnoj prijavi protiv političkih subjekata zbog mogućih zloupotreba tokom procesa prikupljanja potpisa podrške izbornim listama.

¹⁵ Jedno od takvih pitanja bilo je i kakav listić će se smatrati (ne)važećim, na šta su ukazali dugoročni posmatrači CeMI-ja. Na osnovu njihovih izvještaja CeMI je reagovao i pozvao DIK da doneše mišljenje koje bi uticalo da birački odbori primjenjuju na jedinstven način Zakon o izboru odbornika i poslanika čime bi se sprječila mogućnost da se iste situacije različito tumače.

prethodnih lokalnih izbora, dok je u Baru SDP imao mjesto u OIK iz kvote vladajuće koalicije, iako je faktički vršio opoziciju u lokalnom parlamentu. Predstavnici DIK-a i OEBS-a obišli su svaku OIK i na taj način utvrđivali njihovu spremnost za nastavak pripremnih aktivnosti za izborni dan. Najviše problema u radu imala je OIK Andrijevica¹⁶, koja u najvećem broju slučajeva nije uspijevala da na valjan način sprovodi smjernice za rad koje joj je upućivala DIK.

Državna izborna komisija je za potrebe sprovođenja radnji izbornog procesa prвobitno opredijelila opštinskim izbornim komisijama 243.500 €, a kasnije i izdvajala dodatna sredstva pojedinim OIK-a, na njihov zahtjev, kako bi na adekvatan način mogle sprovesti izborni proces.

Radnje izbornog procesa neposredno je sprovedlo 1.206 biračkih odbora čije stalno članstvo je brojalo više od 12.000 članova i zamjenika članova (po 5 na svakom BM-u). U prošireni sastavu biračkih odbora učestvovali su i opunomoćeni predstavnici svih 17 izbornih lista (u četiri opštine dodatno i predstavnici izbornih lista sa lokalnih izbora, od 7 do 11), iako u većini biračkih mesta izborne liste nijesu imenovale sve svoje predstavnike. Poseban problem tokom ovog izbornog procesa predstavljal je činjenica da je svaki/a opunomoćeni/a člana/ica proširenog sastava BO-a i njegov/njen zamjenik/ca izabran/a od strane svake potvrđene izborne liste imao-la jednako pravo glasa kao i stalni sastav. S obzirom na to da su neka BM-a mogla imati i do 33 člana sa pravom glasa (Kotor¹⁷), postavlja se pitanje da li su svi BO-i bili upoznati sa tačnim brojem svojih članova, te da li je svaka odluka BO-a donijeta minimalnom većinom ukupnog broja svih članova (član 21 Zakona), a posebno što se u praksi dešavalo da pojedini članovi, iako imenovani od strane svojih političkih subjekata i potvrđeni od strane OIK-e nijesu dolazili na svoje BM-o tokom izbornog dana, a time ni potpisali izvještaje o radu BO-a.

Same zakonske norme kojima se uređuje pravo na članstvo u BO-ima (član 35) su potpuno kontradiktorne (različito tretiraju vlast i opoziciju) i neprecizne (regulišu partije, ali ne i liste, a i ne sadrže odrednicu da li se odnose na trenutni sastav skupštine, ili sastav nakon prethodnih izbora). Tako je nezakonito mišljenje DIK-a da se partijom ima smatrati i članica koalicije¹⁸ (iako je zakonodavac odredio da u slučaju istog broja mandata, to pravo zadržava ona partija (u suštini lista) koja je osvojila više glasova na prethodnim izborima) proizvelo brojne probleme i nedosljednosti u praksi, kao i nekoliko žalbi/prigovora DIK-u, a posebno od strane SDP-a, čiji je status bio različito tumačen od strane raznih OIK-a. (npr. Nikšić i Andrijevica)

Tokom izbornog dana na 4% (oko 50) biračkih mesta evidentirani su problemi prilikom upotrebe uređaja za elektronsku identifikaciju birača. Razlog je uglavnom bio neobučenost ili nedovoljna pripremljenost članova biračkih odbora za upotrebu uređaja za elektronsku identifikaciju birača.

Zakonsko rješenje¹⁹ po kojem izborni materijal predsjednik biračkog odbora preuzima 48 časova prije dana održavanja izbora, dovodi u situaciju da izborni materijal uključujući i aparat za elektronsku identifikaciju birača predsjednik biračkog odbora "čuva" kod sebe kući, bez određivanja ozbiljnije zaštite ovako važnog materijala. Zakon o izboru odbornika i poslanika obiluje nejasnim i nedovoljno detaljnim odredbama, pa i u dijelu funkcionsanja biračkih odbora, zbog čega je bila nužna ažurnija reakcija DIK-a u cilju pojašnjavanja važnih aspekata izbornog procesa vezanih za rad biračkih odbora. Zakon je nedorečen i u dijelu

16 U nekoliko navrata na sjednicama DIK-a je predlagano da DIK preuzme obaveze OIK Andrijevica (ovo je bio slučaj i sa OIK Petnjica).

17 5 članova stalnog sastava, 17 članova proširenog sastava izbornih lista za parlamentarne izbore, te 11 članova proširenog sastava za lokalne izbore.

18 Zakon nalaže da "u stalni sastav biračkog odbora obavezno se imenuje po jedan predstavnik dvije opozicione političke partije u odgovarajućoj skupštini, koje su na prethodnim izborima dobitile najveći broj mandata, a u slučaju istog broja mandata, najveći broj glasova".

19 Član 75, stv 3, Zakona o izboru odbornika i poslanika, unos na: <http://dik.co.me/wp-content/uploads/10/2016/Zakon-o-izboru-odbornika-i-poslanika.pdf>

sastava biračkih odbora. Naime, zakon daje pravo imenovanja članova biračkog odbora dvjema opozicionim partijama na osnovu rezultata prethodnih lokalnih izbora, ali ne i koalicijama ili listama grupa građana²⁰. I u ovom dijelu je izostala valjana reakcija DIK-a u cilju pojašnjenja i olakšavanja rada OIK-a i biračkih odbora, jer je teret odlučivanja ostavila opštinskim izbornim komisijama.

Takođe, član 20 Zakona koji propisuje da kandidat na izbornim listama ne može biti u sastavu izbornih komisija je takođe bio sporan, jer BO-i ne spadaju u izborne komisije prema članu 7 Zakona. Stoga, shodno primjedbama CeMI-jevih posmatrača, desilo se u praksi da je kandidat sa izborne liste ujedno i član BO-a²¹, što je u suprotnosti sa drugim odredbama zakona koji se tiču izborne kampanje i izborne čutnje, te pravilnika o uređenju BM-a, a direktno je moglo imati uticaj na birače.

VI Registracija izbornih lista

A. Parlamentarni izbori

Predsjednik Crne Gore Filip Vujanović donio je Odluku o raspisivanju izbora za poslanike Skupštine Crne Gore 11. jula 2016. godine, od kada su počeli teći rokovi za sprovođenje radnji u okviru izbornog procesa. Shodno zakonom predviđenim rokovima, dostavljanje izbornih lista Državnoj izbirnoj komisiji počelo je 1. avgusta, a završeno 20. septembra. Odredbom člana 43 stav 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika propisano je da je izborna lista za izbor poslanika utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 0,8% birača. Za potvrdu izborne liste, na ovom izbornom procesu bilo je potrebno sakupiti potpise 4.091 birača. Odredbom iz čl. 43 stav 2 Zakona o izboru odbornika i poslanika propisano je da za političke partije ili grupe građana koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu, izborna lista za izbor poslanika bude utvrđena ako je svojim potpisom podrži najmanje 1.000 birača.

Postupak proglašenja izbornih lista protekao je u znaku prikupljanja potpisa podrške izbornim listama od strane političkih partija. Državna izbirna komisija nije imala kapaciteta da utvrdi vjerodostojnost potpisa podrške izbornim listama, što je ugrozilo postupak verifikacije izbornih lista.

Način utvrđivanja potpisa podrške izbornim listama je još jedna nefunkcionalna karika u radu DIK-a. DIK nije provjeravala sve dostavljene potpise odmah, već samo potpise do broja potrebnog za utvrđivanje liste. DIK je u procesu kontrole utvrdila oko 57 hiljada ispravnih potpisa. Međutim, njihova autentičnost nije utvrđivana. Takođe, utvrđeno je da postoji preko 3.000 duplih potpisa, što daje osnov za pokretanje prekršajnih prijava protiv tih lica. Sa druge strane, potrebno je utvrditi sumnje u mogućnost zloupotrebe ličnih podataka od strane pojedinih izbornih lista. Prijedlog posmatrača civilnog sektora bio je da se omogući građanima uvid u potpise podrške izbornim listama putem zaštićene web aplikacije, kako bi utvrdili da li je neko falsifikovao njihove podatke. Ovaj prijedlog nije naišao na razumijevanje u DIK-u. Ovakva (ne)kontrola potpisa podrške dovodi do situacije da u DIK-u glasaju i odlučuju predstavnici izbornih lista koje su na izborima osvojile višestruko manje glasova od broja predatih potpisa podrške, te naravno stekle pravo na dio finansijskih sredstava iz budžeta za izbornu kampanju.

20 Član 18, stav 4, Zakon o izboru odbornika i poslanika.

21 U slučaju BO u Danilovgradu, Kotoru.

Nakon isteka Zakonom propisanog roka za predaju lista, DIK je 25. septembra 2016. godine žrijebom utvrdio sljedeći redoslijed izbornih lista na zbirnoj izbornoj listi za Parlamentarne izbore:

1. Albanci odlučno FORCA-DUA-AA SHQIPTARËT TË VENDOSUR FORCA-UDSH-ASH
2. SDP – Ranko Krivokapić – Država svima
3. Albanska koalicija „Sa jednim ciljem“ DP, GI, DS u CG i Perspektiva Koalicioni Shqiptar „ME NJË QËLLIM“ DP-IQ-LD në MZ dhe Perspektiva
4. Alternativa Crne Gora
5. Pozitivna Crna Gora – Darko Pajović – Jer volim Crnu Goru
6. Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović
7. Hrvatska građanska inicijativa – HGI od srca
8. Mr Alekса Bećić – Demokrate – Pobjede, a ne podjele
9. „Velika koalicija – Ključ – DEMOS, SNP, URA – Najbolje za Crnu Goru“
10. Srpska stranka – prof dr Milovan Živković
11. Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore – dr Smajo Šabotić „Za bolji standard penzionera i razvoj sjevera Crne Gore“
12. „Lista Demokratskog saveza Albanaca - Lista e Lidhjes Demokratike të Shqiptarëve“
13. „Demokratski front – Mi ili on“ - (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija, Demokratska srpska stranka, Pokret za Pljevlja, Srpska radikalna stranka, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore i Grupa birača – Otpor beznađu)
14. Bošnjačka stranka – Rafet Husović – Naša snaga
15. Bošnjačka demokratska zajednica u Crnoj Gori – Hazbija Kalač
16. „Socijaldemokrate Crne Gore – Ivan Brajović – Dosljedno“
17. Stranka srpskih radikala – „Crnu Goru u sigurne ruke“

Državna izborna komisija je prвobitno objavila Zbirnu izbornu listu koja je bila **nepotpuna** u smislu da nije sadržala sve ispravke koje su napravljene u odnosu na prвobitne liste koje su predali politički subjekti i **neusklađena** sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika, jer nije zadovoljavala kriterijume prisustva manje zastupljenog pola na pojedinačnim izbornim listama. Ispravka je objavljena dva dana kasnije.

B. Lokalni izbori

U toku izbornog procesa, na lokalnom nivou su uočeni višestruki problemi kada je u pitanju utvrđivanje i registracija izbornih lista.

Opštinska izborna komisija Budva je suprotno odredbama Zakona o izboru odbornika i poslanika utvrdila i proglašila izbornu listu "Građanska akcija – Vujić dr. Božidar", obzirom da ista nije sadržala dovoljan broj kandidata za odbornike. Naime, ova lista je proglašena iako je sadržala 11 kandidata, što predstavlja ozbiljan formalni nedostak, u smislu čl. 39 stav 3 Zakona o izboru odbornika i poslanika koji propisuje da na izbornoj listi može biti najmanje 2/3, a najviše onoliko kandidata koliko se bira. Obzirom da se u saziv SO Budva bira 33 odbornika, evidentno je da navedena izborna lista nije zadovoljavala uslove za proglašenje, čime je OIK Budva mogla dovesti u pitanje zakonitost izbornog procesa, da je ova lista na izborima stekla makar jedno odborničko mjesto.

OIK Andrijevica je potvrdila izborne liste političkih subjekata DPS, DEMOS i SNP iako nijesu ispunjavale zakonsku obavezu vezano za zastupljenost žena na izbornim listama. Ovaj nedostatak je prevaziđen na način što su svi pomenuti subjekti naknadno, a na zahtjev OIK, dodali po jednu predstavnici manje zastupljenog pola na svoje izborne liste.

Opštinske izborne komisije su utvrdile i proglašile sljedeće izborne liste koje su učestvovalе na lokalnim izborima u četiri opštine 16. oktobra 2016. godine.

Andrijevica

1. Demokratska partija socijalista
2. Socijalistička narodna partija
3. Demokratski front
4. DEMOS
5. Socijaldemokratska partija
6. Socijaldemokrate Crne Gore
7. Pozitivna Crna Gora

Budva

1. Koalicija "Bura budi Budvu" – SNP-DEMOS
2. Budva sigurnim korakom! DPS – Milo Đukanović
3. Crnogorska demokratska unija: Volimo Budvu! – Dragan Purko Ivančević
4. Grupa birača "Uzdignimo Budvu" – Radomir Glendža
5. Građanska akcija – Vujičić dr Božidar
6. Mr Alekса Bećić – Demokrate – Pobjede, a ne podjele
7. Koalicija Budva mora!
8. Pozitivna Crna Gora – Miloš Bato Vukčević
9. Demokratski front – Budva ili on
10. Socijaldemokrate Crne Gore – Žarko Radulović – Dosljedno za Budvu

Gusinje

1. Demokratska partija socijalista
2. Socijalistička narodna partija
3. Socijaldemokrate Crne Gore
4. Partija za Gusinje
5. Socijaldemokratska partija
6. Bošnjačka stranka
7. Demokratski savez Crne Gore
8. Koalicija demokratska unija Albanaca i Albanska alijansa

Kotor

1. URA - Sačuvajmo Kotor
2. Bokeljski, crnogorski, evropski Kotor može bolje – Andrija Pura Popović
3. DEMOS - Vratimo Kotoru dostojanstvo
4. „Za bolji Kotor” - HGI od srca
5. Nama možete vjerovati. SNP – Dr Branko Baćo Ivanović
6. Stranka srpskih radikala – Crnu Goru u sigurne ruke
7. „SDP-Ranko Krivokapić – Kotor svima
8. Mr Alekса Bećić – Demokrate – Pobjede, a ne podjele
9. Pozitivna Crna Gora – Marko Kampe
10. Kotor sigurnim korakom! DPS-Milo Đukanović
11. Socijaldemokrate Crne Gore - dr Andrija Lompar
12. Demokratski front - Kotor ili ON

VII Registracija birača

Birački spisak je kreiran kao nova baza podataka izvedena iz matičnih registara koje vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova, u postupku koji je podrazumijevao objedinjavanje i “ukrštanje” podataka iz više registara, kako bi se dobila zbirka ličnih podataka crnogorskih državljana koji imaju biračko pravo. Birački spisak, vođen na ovakav način nije obezbijedio dovoljan stepen povjerenja u izborni proces.

Koordinaciono tijelo za praćenje implementacije izbornog procesa (KT) je od početka svog rada nailazilo na prepreke u radu. Institucionalni kapacitet je narušen uslijed odbijanja članova vladajuće koalicije da učestvuju u njegovom radu. Takođe, članovi KT-a su bili onemogućeni duži vremenski period da pristupe praćenju biračkog spiska u posebnoj prostoriji namijenjenoj za to, kao posljedica nedostatka podrške radu KT-a od strane određenih službi MUP-a.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je obavijestilo javnost da je u procesu pripreme biračkog spiska došlo do promjene biračkog mjesta za preko 120,000 birača. MUP je za potrebe informisanja birača o promjenama u biračkom spisku otvorio besplatnu telefonsku liniju i call centar. Sa sprovođenjem plana obavještavanja građana o promjeni biračkog mjesta, o nalaženju biračkog mjesta za više hiljada građana, počelo se vrlo kasno, tek mjesec i po dana prije dana održavanja izbora.

Konačan broj biračkih mjesta definisan je nakon isteka zakonom propisanog roka, kojim je propisano da se biračka mjesta određuju najkasnije 20 dana prije dana održavanja izbora. CeMI je kontrolom biračkog spiska na dan 28. septembra 2016. godine utvrdio da 5 biračkih mjesta nije konstituisano u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika – da imaju više od 1,000 upisanih birača. Do dana predviđenog za zaključenje biračkog spiska, ovi problemi su otklonjeni.

Ministar unutrašnjih poslova nije potpisao Rješenje o zaključenju biračkog spiska, izražavajući na taj način svoj stav u pogledu nedostataka koje birački spisak sadrži. Vlada Crne Gore je, ovlastila sekretara Ministarstva unutrašnjih poslova, da donese rješenje o zaključenju biračkog spiska koje je u zakonom propisanom roku dostavljeno Državnoj izbornoj komisiji. Uz to rješenje, Državnoj izbornoj komisiji su dostavljena rješenja o zaključenju biračkog spiska za opštine Budva, Kotor, Andrijevica i Gusinje u kojima su se održali lokalni izbori.

U biračkom spisku za Parlamentarne izbore bilo je upisano 528817 birača. U biračkom spisku za lokalne izbore u opštini Budva bilo je upisano 16195 birača; na izborima za odbornike u opštini Kotor - 17964 birača; na lokalnim izborima u opštini Gusinje - 4528 birača, dok je za lokalne izbore u opštini Andrijevica bilo upisano 4207 birača.

VIII Izborna kampanja

Izbornu kampanju u toku izbornog procesa reguliše Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, koji u čl. 2 predviđa da izborna kampanja počinje danom raspisivanja izbora, i traje do proglašenja konačnih rezultata izbora.

U poređenju sa gotovo svim prethodnim izbornim kampanjama, kampanja za parlamentarne izbore 2016. godine bila je značajno intenzivnija u pogledu trajanja kampanje, aktivnosti koje

su politički subjekti sprovodili i tehnika kojima su se tom prilikom služili. Većina političkih subjekata otpočela je kampanju značajno prije verifikacije izbornih lista – pojedini subjekti su zvanične konvencije za otvaranje kampanje održali prije potvrđivanja njihove izborne liste. U kampanji su dominirale spoljнополитичке teme koje se odnose na evropske integracije, pristupanje Crne Gore NATO savezu i odnose sa Rusijom, a među korišćenim tehnikama u značajnoj mjeri su bili zastupljeni video spotovi, bilbordi, kampanja od-vrata-do-vrata i predizborni skupovi.

Kampanju je obilježio značajan porast aktivnosti na društvenim mrežama, gdje su političke partije dominantno koristile opciju sponzorisanja svojih objava, kako bi dosegle do većeg broja korisnika. Osim sponzorisanja postova na Fejsbuku, politički subjekti su koristili i Google reklame („Google Ads“) i YouTube, kao i Facebook stranice, koje su koristile u svrhu promocije sopstvenih programa. Ovakav način komunikacije, lišen većeg stepena kontrole i regulacije koja postoji kod drugih medija, ostavlja prostor za izražavanje stavova i mišljenja koji se kose sa principima vjerske i nacionalne tolerancije, poštovanja različitosti, demokratičnosti, dostojanstva i drugih. Kampanja je periodično imala negativne manifestacije i na nacionalnom i na lokalnom nivou.

Osim kršenja navedenih principa, politički subjekti su putem društvenih mreža prekršili i pravilo predizborne tišine u čijoj se osnovi nalazi princip nevršenja uticaja na volju birača neposredno uoči izbora, koji nije zaštićen Zakonom o izboru odbornika i poslanika.

Kada je u pitanju zloupotreba državnih resursa, dugoročni posmatrači CeMI-ja su na lokalnom nivou dobili brojne navode o korišćenju javnih resursa u svrhu političkog marketinga, kroz različite forme zapošljavanja, otpisivanja dugova ili infrastrukturne projekte. U Plavu je zabilježena upotreba službenih vozila u lične/partijske svrhe. Na sjeveru (Plav, Rožaje, Berane, Gusinje) su postojali navodi o davanju obećanja vezano za zapošljavanje ljudi koji su bili volonterski angažovani u javnim zdravstvenim i obrazovnim institucijama u toku kampanje.

U Gusinju, Andrijevici i Bijelom Polju vršile su se rekonstrukcije (asfaltiranje) puteva, odnosno rješavanje pitanja vodosnabdijevanja seoskih područja. U Bijelom Polju i Andrijevici postojali su navodi o neisključivanju električne energije domaćinstvima koja duguju nekoliko hiljada eura.

Na nivou finansiranja izbornih kampanja, evidentirano je da Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja ne definiše precizno rokove koji se odnose na izvještavanje političkih subjekata o potrošnji u toku izborne kampanje, što predstavlja veliki problem za kontrolu finansiranja političkih subjekata. Prema čl. 2 ovog zakona, izborna kampanja predstavlja skup aktivnosti političkog subjekta od dana raspisivanja izbora do dana proglašenja konačnih rezultata izbora. Sa druge strane, zakon definiše političke subjekte kao političke partije, koalicije, grupe birača i kandidate za izbor Predsjednika Crne Gore. S obzirom na to da politički subjekti postaju koalicije ili grupe birača tek danom verifikacije njihovih izbornih lista, njihove obaveze za izvještavanje o finansiranju teku od dana verifikacije, dok političke partije tu obavezu imaju od dana raspisivanja izbora.

IX Finansiranje izborne kampanje

Agencija za sprječavanje korupcije (ASK) je nadležna za kontrolu finansiranja izborne kampanje političkih subjekata. Ova njena nadležnost prozilazi iz Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Radom ASK rukovode direktor i Savjet ASK. Izbor članova

ASK pratio je veliki broj kontroverzi, kao i politizacija procesa izbora direktora. Politički uticaj koji se uočavao kroz rad Državne izborne komisije, a čiji je uzrok sastav tog tijela, uočava se i kroz sastav Savjeta ASK (tri lojalista DPS-a, jedan lojalista SNP-a i jedan predstavnik nevladinog sektora) i načina izbora direktora Agencije. Takav način konstituisanja Savjeta i izbora direktora Agencije u ovom izbornom procesu značajno su uticali na nemogućnost Agencije da se nosi sa obavezama koje ima na osnovu Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja.

Zakonsku obavezu političkih subjekata za dostavljanje petnaestodnevnih izvještaja o sredstvima prikupljenim iz privatnih izvora i troškovima izborne kampanje, do kraja izbornog procesa podnijelo je svega sedam²² političkih subjekata. Evidentno je da je svega 41% političkih subjekata poštovalo (i to djelimično) ovu zakonsku obavezu. Takođe, izvještajni periodi nijesu unifikovani, pa dolazi do odstupanja u izvještajima, dok su pojedini politički subjekti izvještaje dostavljali samo za jedan petnaestodnevni period, drugi su tu obavezu poštivali i nakon dana održavanja izbora. Ova zakonska obaveza vezana je za period izborne kampanje²³. Niti jedan politički subjekt petnaestodnevne izvještaje nije dostavljao od dana raspisivanja izbora (11. jul), a samo dva politička subjekta su to uradila i za period nakon dana održavanja izbora. Zakonska kazna za nepoštovanje ove norme predviđa novčanu kaznu političkom subjektu od 5.000 do 20.000 eura (član 53, stavovi od 7 do 13).

Nepostojanje vremenskog roka za otvaranje posebnog žiro računa vodi u proizvoljna tumačenja odredbi Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja²⁴. Tumačenjem Zakona proizilazi da politički subjekti imaju ovu obavezu danom raspisivanja izbora (zvaničan početak kampanje), dok sa druge strane ta obaveza za određenu koaliciju teče od dana potvrđivanja njene izborne liste, kada se ona formalno i uspostavlja. Ovakve nedorečenosti u zakonu obesmišljavaju njegovu primjenu imajući u vidu da određeni politički subjekti otvaraju posebne žiro račune 20 dana prije dana održavanja izbora, dok i prije toga sprovode aktivnu izbornu kampanju.

ASK je pratila ispunjavanje propisanih obaveza koje se odnose na: dostavljanje i objavljivanje iznosa cijena za medijsko oglašavanje, otvaranja posebnog žiro računa i određivanja odgovornog lica za namjensko trošenje sredstava i za podnošenje izvještaja i petnaestodnevog dostavljanja izvještaja o prilozima. Ukupno je pokrenuto 66 prekršajnih postupaka protiv političkih subjekata - 12 zbog neobjavljivanja i nedostavljanja cijena medijskog oglašavanja, 13 zbog neotvaranja posebnog računa za finansiranje kampanje, 13 zbog neodređivanja odgovornog lica za namjensko trošenje sredstava, dva zbog neplaćanja troškova sa posebnog računa, 11 zbog nedonošenja odluke o visini članarine i 15 zbog nedostavljanja izvještaja o prilozima pravnih i fizičkih lica, a upućen je zahtjev Ministarstvu unutrašnjih poslova za provjeru 903 lica koja su davala priloge političkim subjektima.²⁵ ASK je saopštila da većina političkih subjekata nije poštivala odredbe Zakona o finansiranju političkih subjekata i iz-

22 Bošnjačka stranka (posljednji podnijet 25.09.), Demokratska Crna Gora (posljednji podnijet 24.09.), Demokratski front (samo za period 25.09. – 09.10.), Demokratska partija socijalista (posljednji podnijet 06.10.), Positivna Crna Gora (samo za period 24.09. – 10.09.), Socijaldemokratska Crna Gora (posljednji podnijet 24.10.), Socijal-demokratska partija Crne Gore (23.10.), podaci dostupni na: <http://antikorupcija.me/me/kontrola-politickeh-subjekata-izbornih-kampanja/registri/petnaestodnevni-izvjestaji-prilozima-kampanji/>

23 Ovdje je važno istaći da je na osnovu čl. 2 Zakona o finanisranju političkih subjekata i izbornih kampanja, izborna kampanja predstavlja skup aktivnosti političkog subjekta od dana raspisivanja izbora do dana proglašenja konačnih rezultata izbora, dok su istim članom nabrojani politički subjekti i to: političke partie, koalicije, grupe birača i kandidati za izbor Predsjednika Crne Gore.

24 Ovo se može vidjeti i u Izvještaju Agencije o sprovedenom nadzoru u toku izborne kampanje, gdje je konstatovano da u prvom izvještajnom danu 27.07. nije stigao niti jedan izvještaj, detaljnije na: http://antikorupcija.me/media/documents/Izvjestaj_o_sprovedenom_nadzoru_u_toku_izborne_kampanje.pdf, str. 8.

25 Dostupno na: <http://antikorupcija.me/me/kontrola-politickeh-subjekata-izbornih-kampanja/aktuelnosti/1610251537-saopstenje-31-sjednice-savjeta-agencije-za-sprjecavanje-korupcije/>

bornih kampanja. Nažalost, saopštenja ASK tokom izbornog procesa bila su vrlo štura tako da su do javnosti dolazile samo opšte informacije²⁶.

Kontrola organa vlasti uslovila je pokretanje 10 prekršajnih postupaka zbog neobjavljinja analitičkih kartica i nedostavljanja Privremenom odboru (kumulativni prekršaj) u propisanom roku i 247 zbog neobjavljinja putnih naloga.

Za detaljniji pregled raspodjele budžetskih sredstava za finansiranje aktivnosti kampanje, pogledati tabelu 2.

Tabela 2. Raspodjela finansijskih sredstava učesnicima izbornog procesa

Izborna lista	Prva raspodjela (20% ukupnih sredstava)	Broj mandata	Druga raspodjela (80% ukupnih sredstava)	Ukupan iznos primljenih budžetskih sredstava
ALBANI ODLUČNO FORCA-DUA-AA	22.702,72 €	1	19.059,08 €	41.761,8 €
SDP – Ranko Krivokapić – Država svima	22.702,72 €	4	76.236,32 €	98.939,04 €
Albanska koalicija „SA JEDNIM CILJEM“ DP, Gl, DS u CG i Perspektiva	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
ALTERNATIVA CRNA GORA	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
„POZITIVNA CRNA GORA – DARKO PAJOVIĆ – JER VOLIM CRNU GORU“	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović	22.702,72 €	36	686.126,88 €	708.829,6 €
Hrvatska građanska inicijativa – HGI od srca	22.702,72 €	1	19.059,08 €	41.761,8 €
MR ALEKSA BEĆIĆ – DEMOKRATE – POBJEDE, A NE PODJELE	22.702,72 €	8	152.472,64€	175.175,36 €
„VELIKA KOALICIJA – KLUČ – DEMOS, SNP, URA – NAJBOLJE ZA CRNU GORU“	22.702,72 €	9	171.537,72 €	194.234,44 €
Srpska stranka – prof dr Milovan Živković	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore – dr Smajo Šabotić, „Za bolji standard penzionera i razvoj sjevera Crne Gore“	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
„Lista Demokratskog saveza Albanaca - Lista e Lidhjes Demokratike të Shqiptarëve“	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
„DEMOKRATSKI FRONT – MI ILI ON“	22.702,72 €	18	343.063,44 € *	365.766,16 €
BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ – NAŠA SNAGA	22.702,72 €	2	38.118,16 €	60.820,88 €
Bošnjačka Demokratska Zajednica u Crnoj Gori – Hazbija Kalač	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
„Socijaldemokrate Crne Gore – Ivan Brajović – Dosljedno“	22.702,72 €	2	38.118,16 €	60.820,88 €
Stranka srpskih radikala – „Crnu Goru u sig- urne ruke“	22.702,72 €	-	-	22.702,72 €
UKUPNO	385.946,24 €	81		1.929.731,85 €

Na osnovu petanestodnevnih izvještaja o prilozima pravnih i fizičkih lica dostupnih na sajtu ASK, politički subjekti su ukupno prikupili:

²⁶ Potrebno je naglasiti da se ovo odnosi na izvještaje i informacije objavljivane tokom izborne kampanje. Finalni izvještaj Agencije sadrži mnogo više detalja.

Tabela 3. Pregled sredstava koje su partie prikupile iz privatnih izvora²⁷

Politički subjekt	Ukupno prikupljenih sredstava	Period posljednjeg poslatog izvještaja
Bošnjačka stranka	5.500 €	11.09.2016 - 25.09.2016.
Demokratski front	10.275 €	25.09.2016 - 09.10.2016.
Demokratska Crna Gora	2.290 €	10.10.2016 - 24.10.2016.
Demokratska partija socijalista	680.025 €	22.09.2016 - 06.10.2016.
Pozitivna Crna Gora	500 €	10.09.2016 - 24.09.2016.
Socijaldemokrate Crne Gore	34.297 €	10.10.2016 - 24.10.2016.
Socijaldemokratska partija Crne Gore	4.500 €	09.10.2016. - 23.10.2016.

Ukupna vrijednost novčanih i nenovčanih priloga 737.387,50 €

Zakonsku obavezu da 30 dana nakon dana održavanja izbora dostave izvještaje o troškovima tokom izborne kampanje, ispoštovalo je 15 političkih subjekata. Izvještaj nijesu dostavile Srpska stranka i Alternativna Crna Gora. Izvještaj Demokratske partije socijalista je objavljen tek 25. novembra 2016 i dodat na spisak ostalih političkih subjekata koji su iste dostavili. Nepoštovanje ove zakonske obaveze podliježe novčanoj kazni od 10.000 do 20.000 eura.²⁸ Zbog nedostavljanja izvještaja u zakonskom roku, Agencija je pokrenula prekršajne postupke protiv dva politička subjekta koji su učestvovali u kampanji za parlamentarne izbore, kao i pet političkih subjekata koji su učestvovali u kampanji za lokalne izbore u četiri opštine²⁹.

Na osnovu zakonskih mogućnosti ASK je uvidom u kompletну dokumentaciju Demokratskog fronta, evidentirala više nepravilnosti i osnova sumnje na prikupljanje i trošenje sredstava suprotno Zakonu i obavijestila Ministarstvo finansija o privremenoj blokadi prenosa budžetskih sredstava ovom političkom subjektu³⁰. Kontrolom je utvrđeno da je ovaj politički subjekt veći dio plaćanja vezanih za izbornu kampanju vršio preko redovnog računa partie koje su konstituenti ove koalicije, kako za nabavku kompjuterske opreme, za plaćanje medijskih usluga, a za sve to dostavio nepotpunu dokumentaciju kojom pravda ovakve aktivnosti³¹.

U toku trajanja prekršajnih postupaka, po prijemu poziva od nadležnog suda ovlašćeni službenici Agencije će pristupiti zakazanom ročištu i zastupati Agenciju u navedenom predmetu. Kad su u pitanju predmeti koji su proslijedeni nadležnom tužilaštvu na dalje postupanje, Agencija očekuje povratnu informaciju Specijalnog državnog tužilaštva o rezultatima sprovedenog postupka. Agencija je uspostavila dobru saradnju sa tužilaštvom u cilju efikasnog sprovodjenja datih nadležnosti, posebno kod dostavljanja neophodne dokumentacije i traženih informacija.

27 Kad su u pitanju privatni izvori, politički subjekat može prikupljati sredstva za finansiranje troškova izborne kampanje iz privatnih izvora u vrijeme trajanja izborne kampanje odnosno u visini od 681.081,81€, unos na: http://antikorupcija.me/media/documents/Izvjestaj_o_sprovedenom_nadzoru_u_toku_izborne_kampanje.pdf, str. 11.

28 Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, član 53, stav 23, dostupno na: http://antikorupcija.me/media/documents/zakon_o_finansiranju_politicnih_subjekata_i_izbornih_kampanja.pdf

* ASK je donijela odluku i obavijestila Ministarstvo finansija o privremenoj blokadi prenosa budžetskih sredstava za Demokratski front. Ovakva odluka potvrđena je i rješenjem Ministarstva finansija o raspodjeli budžetskih sredstava na osnovu osvojenih mandata, unos na: http://antikorupcija.me/media/documents/raspodjela_b.s..pdf

29 Tokom izborne kampanje Agencija je pokrenula ukupno 26 prekršajnih postupaka zbog nedostavljanja petanestodnevnih izvještaja: Detaljnije na: http://antikorupcija.me/media/documents/Izvjestaj_o_sprovedenom_nadzoru_u_toku_izborne_kampanje.pdf

30 Član 46 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja propisuje da je Agencija, ako tokom sprovođenja kontrole u toku izborne kampanje pribavi podatke koje upućuju na nepravilnosti ili kršenja Zakona, dužna da podnese prijavu ili inicijativu nadležnom organu. Postupajući u skladu sa navedenim članom zakona, Agencija je dostavila cijelokupnu dokumentaciju nadležnom tužilaštvu na dalje postupanje.

31 Aktom broj 02-02/2539/10086 od 22.11.2016. Agencija je obavijestila Ministarstvo finansija o uočenim nepravilnostima u dokumentaciji Demokratskog fronta, a zatim je dostavila Ministarstvu finansija i Odluku o privremenoj obustavi prenosa budžetskih sredstava političkom subjektu Demokratski front (br. 02-02/3491 od 25.11.2016.)

Takođe, Agencija je obaviještena 30. decembra o pokretanju postupka pred Upravnim sudom na osnovu tužbe jednog od političkih subjekata na donijetu Odluku Agencije. U toku je priprema izjašnjenja Agencije na navode tužioca iznijete u navedenoj tužbi.³²

Specijalno državno tužilaštvo je na osnovu prijave Agencije formiralo predmet protiv odgovornih lica u Demokratskom frontu, i ovaj predmet je u fazi izviđaja.³³

Članom 36 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja predviđeno je dostavljanje kompletne propratne dokumentacije iz koje se može nedvosmisleno utvrditi struktura troškova, kao i vrijednost i količina navedenih usluga, a kaznu za nepoštovanje ove norme snosi politički subjekt i to u iznosu od 10.000 do 20.000 eura. U ovom dijelu rada, ASK je usvojila preporuke civilnog sektora da svoju kontrolu proširi i na finansiranje izborne kampanje koja se vodi na internetu. U tom smislu ASK je u slučaju Demokratskog fronta, akcentovala dostavljanje dokaza o kampanji koja je vođena na društvenoj mreži Facebook i internet oglašavanje putem Google-a i YouTube-a. Tokom izborne kampanje ASK je pokrenula 21 prijavu protiv konstituenta ovog političkog subjekta po više osnova, uglavnom za neotvaranje posebnog žiro računa i neodređivanja odgovornog lica.

Od suštinske bi važnosti za praćenje finansiranja političkih subjekata bilo, kada bismo imali ovakve izvještaje ASK za sve političke subjekte, kako bi se i zakonitost aktivnosti ASK mogla pratiti i analizirati u potpunosti. Takođe, pokrenuti su postupci protiv političkog subjekta i odgovornog lica Srpske stranke i Alternative zbog nedostavljanja izvještaja, odnosno Demokratske partije (Koalicija DP-GI-DS-Perspektiva) zbog nedostavljanja prateće dokumentacije.

Na lokalnom nivou Agencija je donijela Odluke i obavijestila organe lokalne uprave nadležne za poslove finansiranja da se, kada su u pitanju izbori u Andrijevici obustavi prenos budžetskih sredstava Demokratskom frontu, a kad su u pitanju izbori u Gusinju da se obustavi prenos sredstava Partiji za Gusinje, Koaliciji DUA - Albanska Alijansa i Demokratskom savezu Crne Gore, jer nijesu u zakonskom roku dostavili izvještaje o prikupljenim i utrošenim sredstvima za kampanju, ili propratnu dokumentaciju.

Pregled ukupne potrošnje za izbornu kampanju političkih subjekata koji su zadovoljili uslove da učestvuju u raspodjeli mandata, vidjeti u tabeli 4.

Tabela 4. Troškovi izborne kampanje političkih subjekata koji će činiti sastav Skupštine Crne Gore

Politički subjekt	Ukupno utrošeno za izbornu kampanju
Albanci odlučno - FORCA-DUA-ALBANSKA ALTERNATIVA	63.794,06 €
Bošnjačka stranka	71.810,04 €
Demokratska Crna Gora	278.170,85 €
Hrvatska građanska inicijativa	59.224,04 €
Socijaldemokrate Crne Gore	220.089,58 €
Socijaldemokratska partija Crne Gore	313.199,39 €
DEMOKRATSKI FRONT MI ILI ON- Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija, Demokratska srpska stranka, Pokret za Pljevlja, Srpska radikalna stranka, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore i Grupa birača – Otpor beznadu	907.855,45 €
VELIKA KOALICIJA KLJUČ - DEMOS, SNP, URA - NAJBOLJE ZA CRNU GORU	385.881,19 €
Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović	1.385.901 €

Ukupno: 3.685.925,6 €

³² Odgovor Agencije (br. 02-02-210/2) na zahtjev CeMI-ja, dobijen 26.01.2017.

³³ Odgovor Specijalnog državnog tužilaštva (br. 10/17, od 26.01.2017.) na Zahtjev o slobodnom pristupu informacijama.

X Učešće žena

Pravo glasa i pravo da budu birane za predstavničke funkcije u Crnoj Gori, žene su dobitile 1946. godine. Pravo predstavljanja su koristile od prvog saziva Narodne skupštine Republike Crne Gore, ali u izrazito niskom procentu u odnosu na muškarce. Međutim sve do 1990. godine bila je riječ o izborima u jednostranačkom, nedemokratskom sistemu. Pravo da slobodno biraju su iskoristile 1990., na prvim više stranačkim izborima nakon pada komunističkog režima.

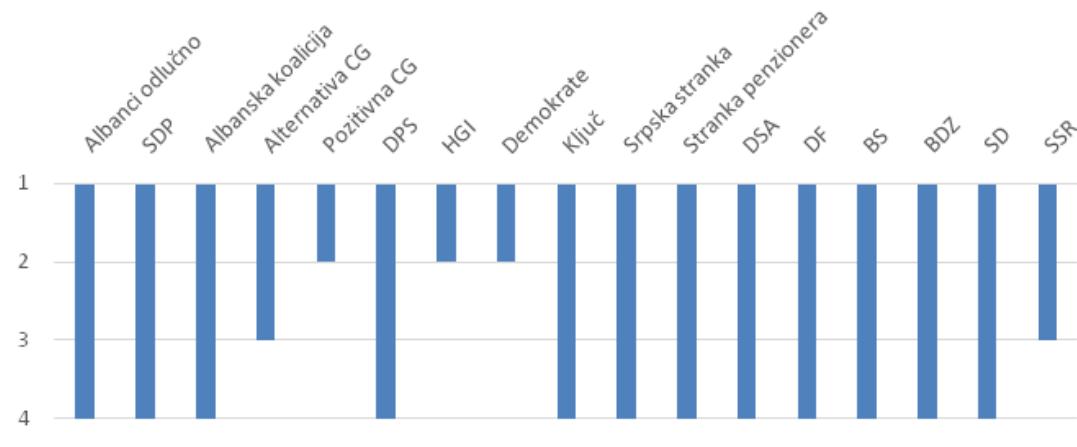
Prethodna zastupljenost žena u crnogorskom parlamentu bila je 17,3%, što je značajno ispod svjetskog prosjeka koji je 2016 iznosio 23%³⁴. Crna Gora se prema učešću žena u parlamentu, po podacima koje objavljuje Svjetska banka, prije poslednjih parlamentarnih izbora, nalazila na 103. mjestu, među 217 država svijeta³⁵.

Važeći Zakon o izboru odbornika i poslanika zahtijeva da jedan, manje zastupljen pol na izbornoj listi bude zastupljen sa najmanje 30%, a da na izbornoj listi među svaka četiri kandidata/kinje prema redoslijedu na listi mora biti najmanje po jedan kandidat/kinja, pripadnik/ca manje zastupljenog pola. Prilikom popunjavanja upražnjenih mesta na listi, popuna će se vršiti prvim narednim, osim kada mandat prestane odborniku, odnosno poslaniku iz reda manje zastupljenog pola, umjesto njega izabrat će se prvi sljedeći kandidat na izbornoj listi iz reda manje zastupljenog pola (član 104, stav 3 ZiOP).

Na osnovu obrađenih formulara sa 950 biračkih mesta, tek oko 20% biračkih odbora ima predsjednicu, ženu.

Na svim izbornim listama učešće žena blago je prelazilo 30%. Žene su na većini lista bile raspoređene na svako 4-to mjesto kako bi se ispoštovalo slovo zakona, sa tek po nekim izuzetkom (vidjeti grafik 1). U gotovo svim listama, sa izuzetkom HGI-a, tek 2 ženska imena su zastupljena na prvih 10 mesta. Nijednu od 17 lista ne predvodi žena (vidjeti tabelu 5.). Samo tri partije (Demokrati, HGI i Pozitivna) na drugom mjestu na listi imaju ženu. Alternativa Crna Gora i Stranka srpskih radikalaca, partije koje nijesu izborile parlamentarni status, na trećem mjestu na listi imale su kandidatkinju za poslaničku funkciju. Ostalih 12 partija, kandidatkinju su prvi put imale na četvrtom mjestu, iza 3 muška imena (vidjeti grafik 1). Na bazi konačnih rezultata izbora, a na bazi blokiranog redoslijeda na listi, crnogorski Parlament bi trebao da ima 19 poslanica, što predstavlja povećanje od 6,18% u odnosu na prethodni saziv, i najzad je blago nadmašen svjetski prosjek učešća žena u parlamentu.

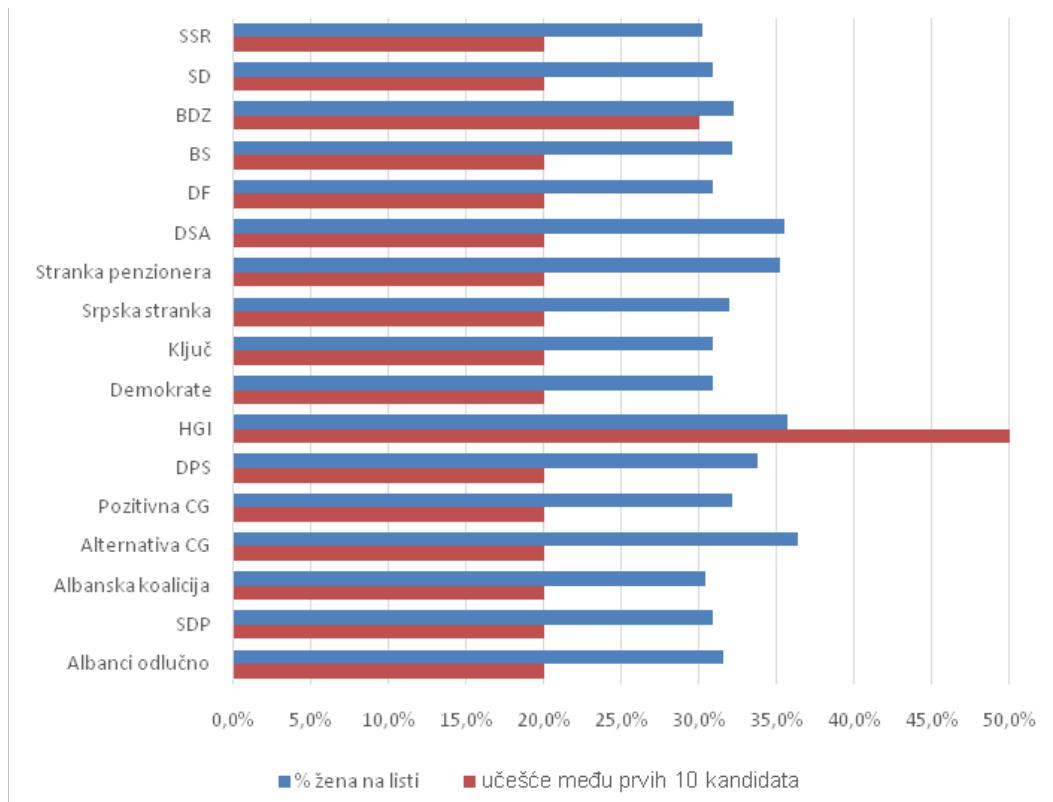
Grafik 1: Pozicija prve kandidatkinje na pojedinačnoj listi

³⁴ World Bank, Proportion of seats held by women in national parliaments (%) [Online], <http://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS>, uvid izvršen 04.01.2017.

³⁵ Ibid

Grafik 2: Učešće žena među kandidatima/njama za poslanike/ce

Tabela 5: Učešće kandidatkinja/ izabranih poslanica na listama

Lista	Br, Kandi- data	Br, žena	% žena na listi	učešće među prvih 10 kandidata	učešće između 11 i 20, mjesta	učešće između 21 i 30, mjesta	učešće između 31 i 40, mjesta	učešće između 41 i 50, mjesta	učešće između 51 i 60, mjesta	učešće između 61 i 70, mjesta	učešće između 71 i 80, mjesta	81, mjes- to	Iza- brano poslan- ica
Albanci odlučno	38	12	31,6%	20,0%	40,0%	40,0%	33,3%	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0
SDP	81	25	30,9%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	20,0%	50,0%	20,0%	60,0%	n/a	1 (25%)
Albanska koalicija	46	14	30,4%	20,0%	30,0%	40,0%	30,0%	33,3%	n/a	n/a	n/a	n/a	-
Alternativa CG	55	20	36,4%	20,0%	50,0%	50,0%	30,0%	40,0%	33,3%	n/a	n/a	n/a	-
Pozitivna CG	81	26	32,1%	20,0%	40,0%	30,0%	20,0%	20,0%	40,0%	30,0%	50,0%	da	-
DPS	80	27	33,8%	20,0%	40,0%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	60,0%	60,0%	n/a	10 (27,78%)
HGI	42	15	35,7%	50,0%	40,0%	30,0%	33,3%	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0
Demokrate	81	25	30,9%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	40,0%	60,0%	n/a	2 (25%)
Ključ	81	25	30,9%	20,0%	30,0%	40,0%	40,0%	20,0%	30,0%	20,0%	40,0%	da	2 (22,22%)
Srpska stranka	72	23	31,9%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	20,0%	40,0%	60,0%	100,0%	n/a	-
Stranka penzionera	54	19	35,2%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	70,0%	50,0%	n/a	n/a	n/a	-
DSA	31	11	35,5%	20,0%	30,0%	50,0%	100,0%	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	-
DF	81	25	30,9%	20,0%	30,0%	40,0%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	60,0%	n/a	4 (22,22%)
BS	81	26	32,1%	20,0%	50,0%	20,0%	40,0%	20,0%	30,0%	30,0%	40,0%	n/a	0
BDZ	59	19	32,2%	30,0%	40,0%	40,0%	30,0%	40,0%	42,9%	n/a	n/a	n/a	-
SD	81	25	30,9%	20,0%	40,0%	30,0%	30,0%	30,0%	30,0%	50,0%	50,0%	n/a	0
SSR	76	23	30,3%	20,0%	40,0%	20,0%	30,0%	20,0%	30,0%	50,0%	50,0%	n/a	-

Nakon formiranja Vlade Crne Gore i sprovođenja postupka popune upražnjenih poslaničkih mjesata, koji je sproveo Državna izborna komisija nakon što su šest poslanika sa izborne liste Demokratske partije socijalista podnijeli ostavke na te funkcije, zbog funkcija u Vladu, CeMI je podnio zahtjev Državnoj izbornoj komisiji da otkloni posljedice neispravno popunjene upražnjenih poslaničkih mjesata. Naime, DIK je izvršila popunjavanje upražnjenih poslaničkih mjesata po osnovu čl. 104, stav 2 Zakona o izboru odbornika i poslanika koji predviđa da se upražnjena mesta popunjavaju na sljedeći način: „ako na izbornoj listi sa koje je odbornik, odnosno poslanik izabran preostane isti ili veći broj kandidata od broja odbornika, odnosno poslanika kojima je prestao mandat izabraće se onaj kandidat koji je sljedeći prema redoslijedu na izbornoj listi“. Međutim, DIK nije postupila u skladu sa čl. 104, stav 3 Zakona o izboru odbornika i poslanika u kojem se navodi da „izuzetno od stava 2 ovog člana, ako mandat prestane odborniku, odnosno poslaniku iz reda manje zastupljenog pola, umjesto njega izabraće se prvi sljedeći kandidat na izbornoj listi **iz reda manje zastupljenog pola**“.

Slika 1: Zahtjev upućen Državnoj izbornoj komisiji

Adresa: Bul. Josipa Broza Tita 23a
81 000 Podgorica
Telefon/Fax: +382(0)20 511 424
E-mail: cemi@t-com.me
www.cemi.org.me

Podgorica, 09. decembar 2016. godine

DRŽAVNA IZBORNA KOMISIJA
Budimir Šaranović
Predsjednik

PREDMET: Zahtjev za otklanjanjem štetnih posljedica nastalih pogrešnim raspoređivanjem mandata

Poštovani gospodine Šaranoviću,

pošto smo se upoznali sa sadržinom Izvještaja o popuni poslaničkih mjesata nakon što je prestao mandat dijelu izabranih poslanika sa izborne liste „Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović“ dužni smo da Vas upozorimo da je DIK, kojom predsjedavate, na bazi tačno utvrđenog činjeničnog stanja pogrešno primijenila Zakon o izboru odbornika i poslanika, odnosno član 104. te utvrdila da mandat treba da se rasporedi i licu koje nema na to zakonsko pravo ovom prilikom.

Naime, Vašim aktom broj 1060/8, od 30.11.2016. godine ste previdjeli da se upražnjeni mandati rasporeduju „kandidatima po redoslijedu sa izborne liste i to Mihailu Andušiću, Miomiru M. Mugosi, Dragutinu Papoviću, Nadi Drobnjak, Petru Smoloviću i Petru Porobiću“.

Zakon o izboru odbornika i poslanika član 104, stav 2 preveda da „ako na izbornoj listi sa koje je odbornik, odnosno poslanik izabran preostane isti ili veći broj kandidata od broja odbornika, odnosno poslanika kojima je prestao mandat izabraće se onaj kandidat koji je sljedeći prema redoslijedu na izbornoj listi.“ Kako ste i vi naveli. Međutim, stav 3 istog člana navodi da „Izuzetno od stava 2 ovog člana, ako mandat prestane odborniku, odnosno poslaniku iz reda manje zastupljenog pola, umjesto njega izabraće se prvi sljedeći kandidat na izbornoj listi iz reda manje zastupljenog pola.

Stoga ste 6. (24. na izbornoj listi) upražnjeno mjesto koje je nastalo imenovanjem Suzane Pribilović za članicu Vlade Crne Gore, popunili na pogrešan način. Umjesto Petra Porobića (42. na izbornoj listi), koji je naredni na izbornoj listi trebali ste u skladu sa čl. 104 stav 4 raspoređiti mandat prvoj na listi pripadnici manje zastupljenog pola. Manje zastupljeni pol na izbornoj listi „Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović“ je ženski. Odnosno, umjesto Suzane Pribilović treba mandat da dobije Jovanka Laličić (44. na izbornoj listi), prva naredna žena na izbornoj listi.

Molim vas da hitno pokrenete procedure da se ispravi nastala šteta, te otklone štetne radnje nastale pogrešnom primjenom Zakona o izboru odbornika i poslanika. DIK nema pravo da mijenja izbornu volju gradana, odnosno da mimo zakona odlučuje ko će biti nosilac poslaničkog mandata.

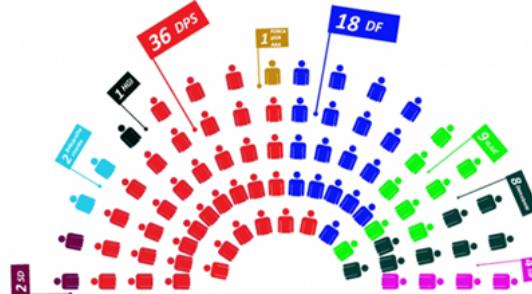
Ukoliko Vašu akt ne preinaćite, odnosno sprovedete isti postupak u saglasnosti sa Zakonom CeMI će preduzeti radnje da se štetne posljedice hitno otklone na drugi način. Molim Vas da nas hitno, u toku dana, petak 09.12. 2016. obavijestite o preduzetim radnjama sa Vaše strane.

U tabeli niže, na drugoj strani ovog dopisa, možete naći tabelarni prikaz i poređenje vašeg i ispravnog raspoređivanja mandata.

S poštovanjem,

Zlatko Vujović
Predsjednik Upravnog odbora

Infografika 1: Poređenje načina raspoređivanja mandata

Upravljenja mesta	Način kako je DIK rasporedio mandate	Ispravan način raspoređivanja mandata
2 » Duško Marković	37 » Mihailo Andušić	37 » Mihailo Andušić
3 » Milutin Simović	38 » Miomir M. Mugoša	38 » Miomir M. Mugoša
5 » Mevludin Nuhodžić	39 » Dragutin Papović	39 » Dragutin Papović
11 » Nikola Janović	40 » Nada Drobnjak	40 » Nada Drobnjak
22 » Predrag Bošković	41 » Petar Smolović	41 » Petar Smolović
24 » Suzana Pribilović	42 » Petar Porobić	44 » Jovanka Laličić

Pogrešno raspoređeni mandati poslanika sa izborne liste „Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović“

Državna izborna komisija, a nakon nje i Skupština Crne Gore, donijela je odluku kojom je kandidat Petar Porobić nezakonito postao poslanik u Skupštini Crne Gore.

XI Učešće manjina

Shodno odredbama Zakona o izboru odbornika i poslanika, učesnik na izborima se smatra predstavnikom manjinske nacionalne zajednice ako predstavlja zajednicu sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva. Prema podacima sa posljednjeg popisa, u Crnoj Gori Bošnjaci čine 8,65% stanovništva, Albanci 4,91% Muslimani 3,31%, Romi 1,1% dok Hrvati čine 0,97% ukupnog stanovništva. Zakonski izborni cenzus je definisao pravo pozitivne diskriminacije za izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva. U slučaju hrvatske manjine zakon propisuje da u slučaju da nijedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne pređe zakonski cenzus od 3%, najuspješnija od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat. Međutim, ako jedna njih ostvari namanje 0,7% glasova ona to pravo gubi, te se njihov status izjednačava sa drugim manjinskim narodima. Za ostale manjine je predviđeno da, ukoliko više lista pređe zakonski cenzus od 0,7% njihovi pojedinačni rezultati se tretiraju kao jedinstvena zbirna lista koja onda ulazi u proces raspodjele mandata sa ostalim listama koje su se kvalifikovale. Efekat zbrajanja je ograničen tako što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata.

Na parlamentarnim izborima učestvovalo je 5 manjinskih izbornih lista i to, tri koje predstavljaju albansku nacionalnu manjinu (ALBANCI ODLUČNO: FORCA-DUA-AA, SHQIPTARËT TË VENDOSUR FORCA-UDSH-ASH; Albanska koalicija „SA JEDNIM CILJEM“ DP, GI, DS u CG i Perspektiva Koalicioni Shqiptar „ME NJË QËLLIM“ DP-IQ-LD në MZ dhe Perspektiva,

Lista Demokratskog saveza Albanaca – Lista e Lidhjes Demokratiketë Shqiptarëve), dvije koje predstavljaju bošnjačku nacionalnu manjinu (BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ – NAŠA SNAGA; Bošnjačka Demokratska Zajednica u Crnoj Gori – Hazbija Kalač) i jedna koja predstavlja hrvatsku nacionalnu manjinu (Hrvatska građanska inicijativa – HGI od srca).

Na lokalnim izborima Opštinska izborna komisija Budva je suprotno odredbama Zakona o izboru odbornika i poslanika utvrdila i proglašila izbornu listu “Građanska akcija – Vujičić dr. Božidar”, obzirom da ista nije sadržala dovoljan broj kandidata za odbornike. Naime, ova lista je proglašena iako je sadržala 11 kandidata (1/3 ukupnog broja), što predstavlja ozbiljan formalni nedostatak, u smislu čl. 39 stav 3 Zakona o izboru odbornika i poslanika koji propisuje da na izbornoj listi može biti najmanje 2/3, a najviše onoliko kandidata koliko se bira i da je jedini izuzetak manjinska lista, kada je potrebna 1/3. Obzirom da se u saziv SO Budva bira 33 odbornika, evidentno je da navedena izborna lista nije zadovoljavala uslove za proglašenje, odnosno tretirana je kao manjinska lista, čime je OIK Budva mogla dovesti u pitanje zakonitost izbornog procesa, da je ova lista na izborima stekla makar jedno odborničko mjesto.

U poređenju sa parlamentarnim izborima 2012. godine, kada su izbornoj trci učestvovale četiri izborne liste albanske nacionalne manjine, jedna hrvatske nacionalne manjine i jedna bošnjačke nacionalne manjine, nešto je manji broj manjinskih izbornih lista na ovim izborima. I u konačnoj raspodjeli mandata uviđa se pad broja predstavnika manjinskih naroda u Parlamentu. Naime, dok su manjinske liste 2012. godine dobitile ukupno 6 mandata (bošnjačka 3, albanske partije 2 i hrvatska lista 1), na ovim parlamentarnim izborima manjinske liste dobitile su ukupno 4 mandata (bošnjačka 2, albanska 1 i hrvatska 1). Procentualna zastupljenost manjinskih lista u Parlamentu 2012. iznosila je 7,40%, dok 2016. taj procenat iznosi 4,93%. Ali su manjinske partije, posebno BP (skoro 3 000 glasova manje nego 2012.) i albanske osvojile značajno manji broj glasova nego na prethodnim izborima. Evidentno je da svijest o većem broju mogućnosti koje pruža “davanje glasa” nekoj većoj partiji, opredjeljuje pripadnike manjinskih naroda da glasaju za neku veću partiju ili koaliciju, a ne za listu koja se definiše da predstavlja konkretni manjinski narod.

Važno je istaći da populacija Roma, Egipćana i Aškalija ni na ovim izborima nije imala manjinsku izbornu listu koja bi predstavljala njihove interese. Takođe, u predizbornoj kampanji nijesu uočeni slogan, bilbordi niti je prikazivan video materijal na romskom jeziku. Ova populacija ima značajan udio u ukupnom broju stanovnika Crne Gore, pogotovo ako se kao pokazatelj uzme poređenje sa hrvatskom nacionalnom manjinom, sa kojom imaju približan broj pripadnika, iako hrvatska manjina ima pravo na jednu vrstu “rezervisanog mandata”.

XII Izborni dan

CeMI je realizovao praćenje izbornog dana u partnerstvu sa PR Centrom iz Podgorice, u čijim prostorijama je bilo smješteno CeMI-jevo osoblje, operativni centar za prikupljanje podataka sa terena, pravni centar za prijave nepravilnosti u toku izbornog dana, te mediji.

Praćenje izbornog dana realizovano je kroz šest grupe aktivnosti:

1. Praćenje realizacije izbornih procedura na **biračkim mjestima** – otvaranje, glasanje, zatvaranje biračkih mesta i brojanje glasova i neprestana komunikacija posmatrača sa operaterima i pravnim centrom u cilju prikupljanja podataka o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana;
2. **Djelimično paralelno prebrojavanje glasova (PPVT)** na reprezentativnom uzorku

- rezultata sa biračkih mesta na osnovu kojih je CeMI saopštio prve prognoze rezultata i raspodjele mandata na nacionalnom nivou;
3. **Paralelno prebrojavanje glasova (PVT)** na osnovu rezultata sa svih biračkih mesta koje su prikupili kratkoročni posmatrači i mobilni timovi koji su u toku dana obilazili po više biračkih mesta i nadgledali rad opštinskih izbornih komisija u toku tabulacije rezultata na nivou opština;
  4. Praćenje rada opštinskih izbornih komisija i Državne izborne komisije;
  5. **Odnosi sa medijima i javnošću.** Podaci o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana saopštavani su kroz pet redovnih konferencija za medije, dok su podaci o procjenama rezultata na nacionalnim i lokalnim izborima predstavljeni kroz tri konferencije održane nakon zatvaranja biračkih mesta.
  6. **Uživo predstavljanje rezultata.** Sve konferencije su prenošene uživo, a o našim nalazima je izvještavalo ukupno 17 medijskih kuća, 4 televizije i 45 novinara. Nalazi su istovremeno bili dostupni na CeMI-jevim društvenim mrežama i internet stranici, a posebni softver je omogućavao da tri nacionalne TV i naša stranica ažurira podatke direktno iz PVT softvera na svakih 60 sekundi.

A. Sprovođenje izborne procedure

Izborni dan su obilježile brojne nepravilnosti koje su se u sličnoj formi pojavljivale na relativno velikom broju biračkih mesta. Nepravilnosti su u najvećem broju slučajeva bile rezultat neobučenosti biračkih odbora, ali u konačnometi nijesu dovele u pitanje regularnost izbora. Sve nepravilnosti koje su registrovali posmatrači CeMI-ja u toku izbornog dana mogu se grupisati u sljedeće kategorije:

- a. Primjeri **nepravilnosti** prilikom sprovođenja izbornih procedura. Ove nepravilnosti su se odnosile na:
  - Nepravilnu upotrebu uređaja za elektronsku identifikaciju birača na nekoliko izbornih mesta, što je na pojedinim biračkim mjestima odložilo početak procedure glasanja. Na biračkom mjestu 5 u Petnjici glasanje nije počelo ni u 07:40h i odloženo je do intervencije opštinske izborne komisije. Na biračkom mjestu 75A u Podgorici, glasanje putem elektronske identifikacije birača počelo je u 8:15 h, iz razloga neupućenosti članova biračkog odbora u proceduru aktiviranja uređaja za elektronsku identifikaciju birača. Uz to, uređaj za elektronsku identifikaciju birača nije funkcionisao na biračkim mjestima 13 i 75 u Podgorici, biračkom mjestu 26 na Cetinju i biračkom mjestu 15 u Kotoru;
  - Proces glasanja je počeo sa većim zakašnjenjem na svim biračkim mjestima koja su se nalazila u zatvorima (Kazneno-popravni dom ZIKS-I, Istražni zatvor Podgorica ZIKS-II i Zatvor Bijelo Polje ZIKS-III), uslijed nefunkcionalnosti uređaja za elektronsku identifikaciju birača;
  - Povrede procedure tajnosti glasanja kroz fotografisanje glasačkih listića od strane birača, javno izjašnjavanje birača o opcijama za koje su glasali, prihvatanje otvorenih glasačkih listića od strane biračkih odbora i nepoštovanje procedura koje osiguravaju tajnost glasanja na biračkim mjestima. Birači su fotografisali svoje glasačke listice na biračkim mjestima 41 i 49 u Beranama, 12 u Kotoru i 75 u Podgorici. Građani su svoje glasačke listice javno pokazali na biračkim mjestima 9 u Kotoru, 7 u Budvi, 38 u Beranama, 6 u Pljevljima, 70 u Nikšiću, 11A u Podgorici i 60A u Podgorici gdje je evidentirano više od 20 slučajeva javnog pokazivanja glasačkog listića. Na biračkom mjestu 75 u Podgorici, glasač je napustio prostoriju gdje se odvijalo glasanje sa glasačkim listićem, nakon čega se vratio u prostoriju, a njegov listić bio prihvaćen;

- Probleme u vezi sa identifikacijom birača, uslijed neuređenosti biračkog spiska;
  - Isticanje i prisustvo promotivnog materijala u neposrednoj blizini i na ulazima biračkih mjestu;
  - Navode o kupovini glasova u neposrednoj blizini biračkih mesta, te evidentiranje glasača koji su izašli na izbore od strane pojedinaca u neposrednoj blizini biračkih mesta.
- b. Primjeri **neadekvatnog ponašanja predstavnika** organa izborne administracije na biračkim mjestima, kojima je prekršen čl. 37 st. 2 Zakona o izboru odbornika i poslanika, prema kojem se birački odbor stara o održavanju reda na biračkom mjestu. Do verbalnog sukoba između članova biračkih odbora došlo je na biračkim mjestima 17, 27 i 122 u Nikšiću – jedan od slučajeva rezultirao je pozivanjem policije, a drugi prekidom glasanja na određeni period. Do prekida glasanja došlo je i na nekoliko biračkih mesta u Rožajama gdje je glasanje nastavljeno nakon intervencije policije. Na biračkom mjestu 74 JU OŠ "Oktoih" u Podgorici, glasanje je prekinuto zbog sukoba između članova biračkih odbora, a nije nastavljeno jer članovi nijesu većinom uspjeli da donesu odluku o nastavku procesa glasanja.
Ovo biračko mjesto je ujedno i jedino na kojemu su ponovljeni izbori. Ponovljeni izbori su održani 23. oktobra 2016. godine, sa manjim problemima u toku procesa otvaranja biračkog mjeseta uslijed aktiviranja uređaja za elektronsku identifikaciju birača, ali bez značajnih nepravilnosti u toku procesa glasanja.
- c. Na izborima za odbornike u opštini Andrijevica na gotovo svim biračkim mjestima nije bilo obezbijeđen potreban **broj glasačkih kutija**. Naime, opštinski odbori su na svim biračkim mjestima osim na biračkom mjestu broj 1, u toku glasanja koristili samo jednu glasačku kutiju, iako su se u isto vrijeme sprovodila dva izborna procesa – izbori za poslanike i izbori za odbornike u SO Andrijevica. Zakon o izboru odbornika i poslanika u članu 75 definiše da „nadležni opštinski organ stara se o uređivanju biračkih mesta i priprema za svaki birački odbor potreban broj glasačkih kutija sa priborom za pečaćenje i priborom za glasanje“. Uz to, treba napomenuti da je izborna procedura bila narušena time što su glasački listići na oba izborna procesa bili u gotovo istoj boji.
  - d. Prema nalazima posmatrača CeMI-ja neposredno sa biračkim mjestima, koji su dobijeni na osnovu standardizovanih upitnika o organizaciji izbornog dana i sprovođenju procedure glasanja, mogu se izvesti sljedeće ocjene:
    - Proces otvaranja biračkih mesta pozitivno je ocijenjeno u 97,7% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše u 1,9% slučajeva, odnosno veoma loše u 0,4% slučajeva.
    - Glasanje je pozitivno ocijenjeno u 97,6% slučajeva, dok je procedura glasanja ocijenjena kao loša u 1,6% slučajeva, odnosno veoma loša u 0,7% slučajeva.
    - Procedura zatvaranja biračkih mesta i brojanja glasova je pozitivno ocijenjena u 97,8% slučajeva, dok su posmatrači u 1,3% slučajeva zatvaranje i brojanje ocijenili kao loše, odnosno veoma loše u 1% slučajeva.

Prema podacima sa terena, na najmanje 16,2% mesta nije bilo materijala na Brajevom pismu, dok je 32,6% mesta po procjeni posmatrača bilo nepristupačno za osobe sa invaliditetom. Među članovima biračkih odbora, prema podacima sa 950 biračka mesta, muškarci čine 80,5% ukupnog broja članova, dok žene čine svega 19,5% ukupnog sastava biračkih odbora.

U većini slučajeva, CeMI-jevi posmatrači su našli na dobar prijem, profesionalnu komunikaciju i saradnju sa članovima biračkih odbora. Ipak, nekoliko biračkih odbora CeMI-jevim posmatračima nije omogućilo uvid u izborni materijal, dok je Opštinska izborna komisija Glavnog grada ograničila našeg posmatrača u blagovremenom dobijanju informacija.

B. CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora

Na prvoj pres konferenciji, održanoj u 9h, predstavljena je procjena izlaznosti do 9 časova koja je iznosila 6,67%. U Podgorici je do 9h glasalo 6,39% upisanih birača, dok je izlaznost u centralnoj regiji bez Podgorice iznosila 7,9%. Na Primorju je do 9h glasalo 5,8% birača, dok je u sjevernoj regiji do 9h biračko pravo iskoristilo 8% birača. Izlaznost je u svim regijama bila veća nego do 9h na parlamentarnim izborima održanim 2009. i 2012. godine, izuzev u Podgorici gdje je 2012. godine iznosila 6,4%.

Na konferenciji za medije održanoj u 11h, saopšteno je da je izlaznost do 11h časova iznosila 20,7%. U Podgorici je u periodu do 11h glasalo 21,5% birača, u centralnoj regiji bez Podgorice glasalo je 25% upisanih birača, dok je izlaznost na Primorju iznosila 16,7%, a na sjeveru 20,9% do 11h. Na izborima održanim 2012. i 2009. godine, izlaznost je bila niža u svim regijama, kao i na nacionalnom nivou.

Na konferenciji za medije koja je održana u 13h, CeMI je predstavio procjenu izlaznosti do 13 časova. Na nacionalnom nivou, izlaznost do 13h iznosila je 39,9%, što je znatno više u poređenju sa prethodnim izbornima ciklusima kada je izlaznost do 13h iznosila 30,7% na parlamentarnim izborima 2009. godine, odnosno 33,3% na izborima održanim 2012. godine. Izlaznost je i po pojedinačnim regijama bila veća u odnosu na prethodna dva izborna ciklusa i iznosila je 40,2% u Podgorici, 45,4% u centralnoj regiji bez Podgorice, 34,6% na Primorju i 41% u sjevernoj regiji.

Na konferenciji za medije održanoj u 17 časova, saopšteno je da je izlaznost do 17h iznosila 61,2% od ukupnog broja upisanih birača. U Podgorici je biračko pravo do 17 časova iskoristilo 64% birača, dok je u centralnoj regiji bez Podgorice do 17h glasalo 68,1% birača. Na Primorju je izlaznost u istom periodu iznosila 55,1%, a u sjevernoj regiji 59,6%. U odnosu na izbore održane 2009. godine kada je izlaznost iznosila 51,9% i izbore održane 2012. godine kada je do 17 časova biračko pravo iskoristilo 55,9% birača, izlaznost na izborima 2016. godine je bila znatno viša i na nacionalnom nivou i na nivou regija.

Na konferenciji za novinare u 19h, predstavljeni su rezultati izlaznosti do 19 časova, prema kojima je ukupna izlaznost do održavanja konferencije iznosila 71,6%. U Podgorici je do 19h biračko pravo iskoristilo 75,6% upisanih birača, a u centralnoj regiji bez Podgorice 76,9% birača. Na Primorju je do 19 časova glasalo 66,2% birača, a u sjevernoj regiji 69% od ukupnog broja upisanih birača u ovom području. Izlaznost je i u ovom periodu bila veća u odnosu na izbore 2009. godine kada je iznosila 63% i izbore 2012. godine kada je do 19 časova biračko pravo iskoristilo 66,2% birača.

CeMI je održao tri pres konferencije na kojima su saopšteni projekcije parlamentarnih i lokalnih izbora. Počev od 20 časova i 30 minuta, javnost je u svakom trenutku imala uvid u projekcije rezultata, koje su ažurirane dinamikom popunjavanja uzorka. Na pres konferenciji održanoj u 21:30 časova, predstavljene su projekcije rezultata parlamentarnih izbora na osnovu 76,7% obrađenog uzorka, dok su preliminarni rezultati saopšteni u 23 časa bazirani na 95,2% obrađenog uzorka. Obje projekcije raspodjele mandata su bile bez odstupanja u odnosu alokaciju mandata koju je sprovela Državna izborna komisija.

Tabela 6: CeMI-jeve procjene rezultata parlamentarnih izbora i projekcija mandata

Izborna lista	%	Mandati
Popunjeno uzorko	95,2%	95,2%
Izlaznost	73,9%	
ALBANI ODLUČNO FORCA-DUA-AA	1,2%	1
SDP – Ranko Krivokapić – Država svima	5,2%	4
Albanska koalicija „SA JEDNIM CILJEM“ DP, GI, DS u CG i Perspektiva	0,9%	0
ALTERNATIVA CRNA GORA	0,2%	0
„POZITIVNA CRNA GORA – DARKO PAJOVIĆ – JER VOLIM CRNU GORU“	1,3%	0
Sigurnim korakom! DPS – Milo Đukanović	41,5%	36
Hrvatska građanska inicijativa – HGI od srca	0,5%	1
MR ALEKSA BEČIĆ – DEMOKRATE – POBJEDE, A NE PODJELE	9,9%	8
„VELIKA KOALICIJA – KLUJČ – DEMOS, SNP, URA – NAJBOLJE ZA CRNU GORU“	11,0%	9
Srpska stranka – prof dr Milovan Živković	0,3%	0
Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore – dr Smajo Šabotić	0,2%	0
„Lista Demokratskog saveza Albanaca – Lista e Lidhjes Demokratike të Shqiptarëve“	0,4%	0
„DEMOKRATSKI FRONT – MI ILI ON“	20,3%	18
BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ – NAŠA SNAGA	3,3%	2
Bošnjačka Demokratska Zajednica u Crnoj Gori – Hazbija Kalač	0,3%	0
„Socijaldemokrate Crne Gore – Ivan Brajović – Dosljedno“	3,2%	2
Stranka srpskih radikala – „Crnu Goru u sigurne ruke“	0,2%	0

Tabela 7: CeMI-jeve procjene rezultata i projekcija mandata na lokalnim izborima u Andrijevica

Izborna lista	%	Mandati
Demokratska partija socijalista	57,0%	20
Demokratski front	16,6%	5
Socijalistička narodna partija	15,8%	5
Socijaldemokrate Crne Gore	4,2%	1
DEMOS	2,4%	0
Socijaldemokratska partija	2,4%	0
Pozitivna Crna Gora	1,2%	0

Tabela 8: CeMI-jeve procjene rezultata i projekcija mandata na lokalnim izborima u Budvi

Izborna lista	%	Mandati
Budva sigurnim korakom! DPS – Milo Đukanović	33,4%	12
Mr Alekса Bećić – DEMOKRATE	19,5%	7
Demokratski front – Budva ili On	19,2%	7
Crnogorska demokratska unija: Volimo Budvu!	8,0%	3
Koalicija “Bura budi Budvu” – SNP-DEMOS	6,7%	2
Koalicija BUDVA MORA!	5,2%	1
Socijaldemokrate Crne Gore – Žarko Radulović	3,9%	1
Gradanska akcija – Vujičić dr Božidar	1,8%	0
Pozitivna Crna Gora – Miloš Bato Vukčević	1,2%	0
Grupa birača “Uzdignimo Budvu” – Radomir Glendža	1,1%	0

Tabela 9: CeMI-jeve procjene rezultata i projekcija mandata na lokalnim izborima u Gusinju

Izborna lista	%	Mandati
Demokratska partija socijalista	27,5%	9
Partija za Gusinje	18,5%	6
Socijaldemokrate Crne Gore	15,0%	4
Demokratski savez Crne Gore	13,1%	4
Koalicija DUA-Albanska alijansa	9,9%	3
Socijaldemokratska partija	7,0%	2
Bošnjačka stranka	5,3%	1
Socijalistička narodna partija	3,7%	1

Tabela 10: CeMI-jeve procjene rezultata i projekcija mandata na lokalnim izborima u Kotoru

Izborna lista	%	Mandati
Kotor sigurnim korakom! DPS-Milo Đukanović	32,7%	12
mr Alekса Bećić - Demokrate	14,7%	5
Demokratski Front - Kotor ili On	13,5%	5
Nama možete vjerovati. SNP - dr Branko Baćo Ivanović	8,1%	3
SDP - Ranko Krivokapić	8,0%	3
Socijaldemokrate Crne Gore - dr Andrija Lompar	5,7%	2
Bokeljski, crnogorski, evropski Kotor može bolje	4,4%	1
URA - Sačuvajmo Kotor	3,4%	1
Za bolji Kotor - HGI od srca	3,1%	1
Stranka srpskih radikala	2,9%	0
Demos - Vratimo Kotoru dostojanstvo	2,2%	0
Pozitivna Crna Gora - Marko Kampe	1,4%	0

Kada su u pitanju projekcije rezultata izbora od strane CeMI-ja, već oko 23h, a svega par sati nakon zatvaranja biračkih mjeseta, CeMI je dao svoju procjenu konačnih rezultata izbora. Prosječno odstupanje procjene procenata dobijenih glasova političkih partija je bilo 0,04% u odnosu na zvanične rezultate, što je značajno niže od najavljene moguće greške od +/-1%.

Tabela 11: Poređenje CeMI-jevih projekcija parlamentarnih izbornih rezultata sa zvaničnim rezultatima

Izborna lista	CeMI % 21:30	CeMI mandati 21:30	CeMI % 23:00	CeMI mandati 23:00	DIK %	DIK man- dati	Razlika %	Razlika man- dati
Popunjenošt uzorka	76,7%	76,7%	95,2%	95,2%				
Izlaznost	73,5%		73,9%		73,4%			
ALBANCI ODLUČNO FORCA-DUA-AA	1,2%	1	1,2%	1	1,3%	1	0,1%	0,0%
SDP – Ranko Krivokapić – Država svima	5,0%	4	5,2%	4	5,2%	4	0,0%	0,0%
Albanska koalicija „SA JEDNIM CILJEM“ DP, GI, DS u CG i Perspektiva	0,9%	0	0,9%	0	0,9%	0	0,0%	0,0%
ALTERNATIVA CRNA GORA	0,2%	0	0,2%	0	0,2%	0	0,0%	0,0%
„POZITIVNA CRNA GORA – DARKO PAJOVIĆ – JER VOLIM CRNU GORU“	1,3%	0	1,3%	0	1,3%	0	0,0%	0,0%
Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović	41,6%	36	41,5%	36	41,4%	36	-0,1%	0,0%
Hrvatska građanska inicijativa – HGI od srca	0,5%	1	0,5%	1	0,5%	1	0,0%	0,0%

MR ALEKSA BEĆIĆ – DEMOKRATE – POBJEDE, A NE PODJELE	9,9%	8	9,9%	8	10,0%	8	0,1%	0,0%
„VELIKA KOALICIJA – KLJUČ – DEMOS, SNP, URA – NAJBOLJE ZA CRNU GORU“	10,8%	9	11,0%	9	11,1%	9	0,1%	0,0%
Srpska stranka – prof dr Milovan Živković	0,3%	0	0,3%	0	0,3%	0	0,0%	0,0%
Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore – dr Smajo Šabotić	0,2%	0	0,2%	0	0,2%	0	0,0%	0,0%
„Lista Demokratskog saveza Albanaca - Lista e Lidhjes Demokratike të Shqiptarëve“	0,4%	0	0,4%	0	0,4%	0	0,0%	0,0%
„DEMOKRATSKI FRONT – MI ILI ON“	20,7%	18	20,3%	18	20,3%	18	0,0%	0,0%
BOŠNJAČKA STRANKA – RAFET HUSOVIĆ – NAŠA SNAGA	3,3%	2	3,3%	2	3,2%	2	-0,1%	0,0%
Bošnjačka Demokratska Zajednica u Crnoj Gori – Hazbjija Kalač	0,3%	0	0,3%	0	0,3%	0	0,0%	0,0%
„Socijaldemokrate Crne Gore – Ivan Brajović – Dosljedno“	3,2%	2	3,2%	2	3,3%	2	0,1%	0,0%
Stranka srpskih radikala – „Crnu Goru u sigurne ruke“	0,2%	0	0,2%	0	0,2%	0	0,0%	0,0%
Prosječno odstupanje							0,04%	0,0%

C. Zvanično proglašenje konačnih rezultata izbora

Na osnovu izbornog materijala sa svih biračkih mesta za izbor poslanika u Skupštinu Crne Gore, od strane DIK-a utvrđeno je da:

- u birački spisak ukupno upisano 528.817 birača;
- na biračkim mjestima glasalo 378.086 birača;
- van biračkog mjeseta glasalo 10.134 birača;
- glasalo ukupno 388.220 birača;
- bilo primljeno 528.817 glasačkih listića;
- bilo 140.597 neupotrijebljenih glasačkih listića;
- bilo 388.220 upotrijebljenih glasačkih listića;
- bilo 5.513 nevažećih glasačkih listića;
- bilo 382.706 važećih glasačkih listića.

DIK-a je utvrdio i broj glasova koje su pojedine izborne liste dobile (tabela 12).

Tabela 12: Broj glasova koje su pojedine izborne liste dobile

Izborna lista	Broj glasova	%
1. Albanci odlučno FORCA - DUA - AA	4.854	1,27%
2. SDP - Ranko Krivokapić - Država svima	20.011	5,23%
3. Albanska koalicija „Sa jednim ciljem“ DP, GI, DS u Crnoj Gori	3.394	0,89%
4. Alternativa Crna Gora	878	0,23%
5. „Positivna Crna Gora- Darko Pajović - Jer volim Crnu Goru“	5.062	1,32%
6. Sigurnim korakom DPS - Milo Đukanović	158.490	41,41%
7. Hrvatska građanska inicijativa - HGI od srca	1.802	0,47%
8. Mr Alekса Bećić - Demokrati - Pobjede, a ne podjele	38.327	10,01%
9. Velika koalicija - Ključ - DEMOS, SNP, URA - Najbolje za Crnu Goru	42.295	11,05%

10. Srpska stranka - Prof dr Milovan Živković	1.201	0,31%
11. Stanka penzinerica, invalida i socijalne pravde Crne Gore - Dr Smajo Šabotić „Za bolji standard penzionera i razvoj sjevera Crne Gore“	672	0,18%
12. Lista demokratskog saveza Albanaca	1.542	0,40%
13. „Demokratski front - Mi ili on - (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija, Demokratska srpska stranka, Pokret za Pljevlja, Srpska radikalna stranka, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore i Grupa birača- Otpor beznađu)	77.784	20,32%
14. Bošnjačka stranka - Rafet Husović - Naša snaga	12.089	3,16%
15. Bošnjačka demokratska zajednica u Crnoj Gori - Hazbija Kalač	1.140	0,30%
16. „Socijaldemokrate Crne Gore - Ivan Brajović - Dosljedno“	12.472	3,26%
17. Stranka srpskih radikala - „Crnu Goru u sigurne ruke“	693	0,18%

Izborne liste koje nijesu osvojile 3% od ukupnog broja vežećih glasova i ne učestvuju u raspodjeli mandata na osnovu člana 94 stava 1 Zakona o izbornu odbornika i poslanika (tabela 13).

Tabela 13: Izborne liste koje ne učestvuju u raspodjeli mandata

1. Albanska koalicija „Sa jednim ciljem“ DP, GI, DS u Crnoj Gori
2. Alternativa Crna Gora
3. „Positivna Crna Gora- Darko Pajović – Jer volim Crnu Goru“
4. Srpska stranka – Prof dr Milovan Živković
5 Stanka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore- Dr Smajo Šabotić „Za bolji standard penzionera i razvoj sjevera Crne Gore“
6. Lista demokratskog saveza Albanaca
7. Bošnjačka demokratska zajednica u Crnoj Gori – Hazbija Kalač
8. Stranka srpskih radikala – „Crnu Goru u sigurne ruke“

Na osnovu člana 94 i 95 Zakona o izboru odbornika i poslanika pojedine izborne liste dobile su sljedeći broj mandata:

Tabela 14: Raspodjela mandata

Izborna lista	Mandati
1. Albanci odlučno FORCA - DUA - AA	1 (jedan) mandat
2. SDP - Ranko Krivokapić - Država svima	4 (četri) mandata
3. Sigurnim korakom DPS - Milo Đukanović	36 (tridesetšest) mandata
4. Hrvatska građanska inicijativa - HGJ od srca	1 (jedan) mandat
5. Mr Alekса Bećić - Demokrate - Pobjede, a ne podjele	8 (osam) mandata
6. Velika koalicija - Ključ - DEMOS, SNP, URA - Najbolje za Crnu Goru	9 (devet) mandata
7. „Demokratski front - Mi ili on - (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija, Demokratska srpska stranka, Pokret za Pljevlja, Srpska radikalna stranka, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore i Grupa birača- Otpor beznađu)	18 (osamnaest) mandata
8. Bošnjačka stranka - Rafet Husović - Naša snaga	2 (dva) mandata
9. „Socijaldemokrate Crne Gore - Ivan Brajović - Dosljedno“	2 (dva) mandata

Na osnovu člana 94 stav 2 tačka 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika i dobijenih glasova na izborima održanim 16. oktobra 2016. godine, u formiraju zbirne izborne liste albanskog manjinskog naroda učestvuju sljedeće izborne liste, sa sljedećim brojem glasova:

Tabela 15: Broj glasova koje su doobile izborne liste albanskog manjinskog naroda

Izborna lista	Broj glasova	%
1. Albanci odlučno FORCA - DUA - AA	4.854	1,27%
2. Albanska koalicija „Sa jednim ciljem“ DP, GI, DS u Crnoj Gori	3.394	0,89%
3. Lista demokratskog saveza Albanaca	1.542	0,40%

Na osnovu člana 94 stav 2 tačka 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika i dobijenih glasova na izborima održanim 16. oktobra 2016. godine, u formiranju zbirne izborne liste bošnjačkog manjinskog naroda učestvuju sljedeće izborne liste, sa sljedećim brojem glasova:

Tabela 16: Broj glasova koje su doobile izborne liste bošnjačkog manjinskog naroda

Izborna lista	Broj glasova	%
1. Bošnjačka stranka - Rafet Husović - Naša snaga	12.089	3,16%
2. Bošnjačka demokratska zajednica u Crnoj Gori - Hazbijja Kalač	1.140	0,30%

Na osnovu člana 94 stav 2 tačka 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika i dobijenih glasova na izborima održanim 16. oktobra 2016. godine, u formiranju zbirne izborne liste hrvatskog manjinskog naroda učestvovala je sljedeća izborna lista, sa sljedećim brojem glasova:

Tabela 17: Broj glasova koje su doobile izborne liste hrvatskog manjinskog naroda

Izborna lista	Broj glasova	%
1. Hrvatska građanska inicijativa - HGI od srca	1.802	0,47%

D. Komunikacija sa javnošću

Centar za monitoring i istraživanje CeMI je u toku izbornog dana redovno izvještavao javnost o nepravilnostima na svim biračkim mjestima u Crnoj Gori, na bazi podataka koje smo prikupili od posmatrača na terenu i zainteresovanih građana koji su tokom čitavog izbornog dana CeMI obavještavali o nepravilnostima koje su sami uočavali. Uz nepravilnosti, na redovnim konferencijama za štampu CeMI je saopštavao izlaznost na parlamentarnim izborima 2016. godine, uz komparativnu analizu broja birača koji su glasali u istim periodima na izborima održanim 2009. i 2012. godine.

Kada su u pitanju rezultati, Centar za monitoring i istraživanje je na svojoj internet stranici učinio javno dostupnim podatke o rezultatima sa biračkim mjestima, koji su ažurirani dinamikom kojom su prikupljani sa terena, tako da je javnost u svakom trenutku imala uvid u procjenu rezultata i osvojenih mandata na bazi obrađenog uzorka, odnosno rezultata sa biračkim mjestima. CeMI je na konferencijama za štampu u izbornoj noći dao preliminarne procjene rezultata i osvojenih mandata na parlamentarnim izborima, a ujedno je bio i jedina organizacija koja je pružila projekcije rezultata lokalnih izbora u Andrijevici, Budvi, Gusinju i Kotoru. Informacije o lokalnim i parlamentarnim izborima su bile objavljivane i automatski ažurirane na našoj internet stranici, koja je u toku izbornog dana imala više od 2 miliona posjeta.

XIII Mediji

Nepoštovanje zakonskih normi od strane političkih subjekata koje određuju tačno otpočinjanje i trajanje medijske kampanje uslovilo je neujednačenu primjenu istih od strane emitera. Intenzivna kampanja koju su određeni politički subjekti otpočeli mnogo prije potvrđivanja njihove izborne liste, dovela je do neusaglašenih aktivnosti emitera u dijelu medijskog praćenja predizbornih aktivnosti političkih subjekata.

Zakon o elektronskim medijima nije prilagođen tehničkim mogućnostima emitovanja političkog marketinga i drugih sadržaja. Naime, navedeni zakon ne propisuje obavezu kablovskih operatera da poštuju principe predizborne čutnje prilikom reemitovanja sadržaja. Ovo je jako važno jer je paralelno sa porastom broja kablovskih operatera i broja korisnika koji preko njih prate reemitovani sadržaj, porasla i mogućnost za vršenje uticaja na birače putem reemitovanih sadržaja. Praćenjem izvještavanja medija CeMI je utvrdio da je izbornu čutnju prekršio portal CDM, koji je na samom početku perioda čutnje objavio video izjavu lidera Demokratske partije socijalista.

Tokom trajanja izbornog procesa Agencija za elektronske medije dobila je 50 prigovora na rad elektronskih medija, od kojih se 6 odnosilo konkretno na izbornu kampanju.³⁶

U slučaju TV "Atlas"³⁷, nakon izjašnjenja o učinjenom prekršaju i nesprovedenoj standardnoj proceduri odobravanja video materijala, direktor AEM je obustavio postupak protiv navedenog emitera.³⁸ TV Atlas je sljedeći dan u jutarnjem terminu opet emitovala sporni sadržaj, i tek nakon 15h tog dana skinula isti sa medija plana.³⁹ Slučaj TV "Vijesti" je identičan prethodnom i tiće se emitovanja spornog video spota. Postupak protiv ovog emitera završen je odlukom direktora da se postupak obustavi. Na ove dvije odluke direktora nije bilo žalbi. Nedavnim izmjenama Zakona o elektronskim medijima stavljen je van snage (brisana) odredba člana 139 o nadležnosti AEM da izda nalog za prekid „zabranjenog emitovanja političkih oglasa“. Dakle, jedino što AEM može da uradi je da, ukoliko u postupku monitoringa poštovanja programskih standarda (uključujući i standarde vezane za oglašavanje) konstatiše kršenje, izrekne mjeru upozorenja i naloži emiteru da „usaglasi emitovanje radijskog ili televizijskog programa sa izdatim odobrenjem“.

Najviše žalbi AEM-u od septembra mjeseca, zbog neprikladnog ili neistinitog emitovanog sadržaja, došlo je za TV "Pink M". Gotovo sve su se odnosile na njenu političko-informativnu formu "Minut, dva". Najveći dio žalbi upućen je od strane Željka Ivanovića, izvršnog direktora nezavisnog dnevnika "Vijesti" i Rada Miloševića, direktora Zavoda za zapošljavanje Crne Gore ispred Građanskog pokreta "URA" u okviru Vlade izbornog povjerenja.⁴⁰ Većina njih je odbačena odlukom direktora AEM kao neosnovana. U dva slučaja je prigovor prihvaćen i izrečena je mjera upozorenja TV "Pink M". U dva slučaja je Savjet AEM usvojio žalbu gospodina Ivanovića protiv rješenja direktora AEM, a takođe, u dva slučaja Savjet AEM je usvojio žalbe gospodina Miloševića na rješenja direktora AEM.

Medijsku kampanju obilježila je i burna rasprava stručne i laičke javnosti oko pojavljivanja

³⁶ Slučajevi se odnose na emitovanje promotivnih video spotova određenih političkih subjekata i poštovanja profesionalnih standarda prilikom izvještavanja. Procedura za utvrđivanje odgovornosti za emitovanje spornog sadržaja se odvija na način što Sektor za monitoring dostavlja nalaz direktoru AEM, nakon čega se traži izjašnjenje određenog medija na osnovu kojeg AEM donosi odluku.

³⁷ TV Atlas je emitovala promotivni video DF-a, u čijem jednom dijelu se koristi sintagma „lopovska družina“

³⁸ Zaključak AEM o obustavljanju postupka protiv RTV Atlas 02-1372 13.09.2016

³⁹ http://www.ardcg.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=29&dir=DESC&order=-date&Itemid=26&limit=10&limitstart=30

⁴⁰ Detaljnije vidjeti sva rješenja AEM na:

http://www.ardcg.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=29&dir=DESC&order=-date&Itemid=26&limit=10&limitstart=0

maloljetnika u promotivnim video spotovima političkih subjekata. U Crnoj Gori ne postoji pozitivna zakonska norma koja reguliše ovo pitanje osim Pravilnika o programskim standardima o elektronskim medijima koji zabranjuje „korišćenje maloljetnika u političke svrhe“. Pravna praznina u zakonodavstvu Crne Gore u određenoj mjeri relativizuje ovo pitanje ostavljajući prostor za različita tumačenja i, paradoksalno, pojačava odgovornost emitera da dodatno obrate pažnju na emitovane video sadržaje i zloupotrebe maloljetnih lica u svrhe političkog marketinga. I pored prigovora određenih članova, Savjet AEM je imao većinsko mišljenje da u predizbornoj kampanji nije bilo zloupotrebe maloljetnika.⁴¹

Politički subjekti su se takođe žalili AEM-u na rad određenih emitera. Od svih prigovora prihvaćen je prigovor Tarzana Miloševića, političkog direktora DPS-a, vezano za neravno-pravno predstavljanje tokom predizborne kampanje u emisiji “Debata” RTCG. Savjet RTCG je uložio žalbu na tu odluku. Članovi nijesu glasali jednoglasno i žalba je odbačena⁴².

Pored oglašavanja na internetu koje je tokom ovog izbornog procesa prepoznato kao dodatni način na koji politički subjekti mogu da dođu do ciljne javnosti, a koji su oni obilato koristili i za taj vid oglašavanja utrošili minimum 105.472,47€, i dalje su elektronske publikacije (portali) imale značajnog udjela u izbirnoj kampanji političkih subjekata. Prema izvještaju Agencije za sprječavanje korupcije u sadržaju portala zabilježeno je 2.676 reklama u vrijednosti od 144.780€. Najzastupljeniji portal je bio CDM sa ukupno 1.585 objava, zatim portal Vijesti sa 678 objava. Na portalima se najviše reklamirala Demokratska partija socijalista sa 810 reklama i Koalicija Demos-SNP-URA sa 530 reklama. Pored ovog iznosa politički subjekti su opredijelili i 54.398,26 € za prostor za banere na portalima.⁴³

U toku izborne kampanje u okviru portala evidentan je bio govor mržnje izražen u komentarima na određene objavljene tekstove. Prema Pravilniku o programskim standardima u elektronskim publikacijama pod govorom mržnje podrazumijevaju se: svi oblici izražavanja kojima se podstiče, omogućava podsticanje ili širi mržnja ili diskriminacija po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosnog doba, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta ili polne orientacije⁴⁴. Na osnovu istog Pravilnika pružalač elektronske publikacije je odgovoran za sve objavljene sadržaje bez obzira na njihov izvor, kao i za uklanjanje svih neprimjerenih komentara koji nijesu u skladu sa zakonom i Pravilnikom (član 14). Obavezu da jasno istaknu pravila komentarisanja i način registracije za komentarisanje ispoštovali su svi portali. Međutim, u komentarima koji su objavljivani u vezi tekstova koji su informisali o aktivnostima političkih subjekata, mogli su se uočiti i oni koji su manje ili više jasno govorili protiv nečijeg, najčešće političkog uvjerenja odnosno pripadnosti određenoj političkoj partiji, ali i iznosile uvrede na ličnoj osnovi. Iako se rad portala uređuje pomenutim Zakonom i Pravilnikom uočena je potreba da se Pravilnik mora unaprijediti, a da se Zakonom ova oblast mora detaljnije urediti.

Tokom medijske kampanje uočeni su i problemi prilikom emitovanja određenih informacija iz štampanih medija, koji su na granici ili evidentno krše profesionalne standarde. Ovdje dolazi do tzv. prelivanja odsustva standarda, jer su štampani mediji mnogo slabije regulisani od elektronskih, pa se postavlja pitanje da li su elektronski mediji u prekršaju kada prenose takav sadržaj iz štampanih medija, ili samo koriste svoje pravo da objektivno prenesu informaciju. Pravna praznina, dodatno i u ovom smislu ostavlja prostor za različita tumačenja.

Izborni dan obilježila je i odluka Agencije za elektronske komunikacije da suspenduje saobraćaj putem aplikacija Viber i WhatsApp, koja je pravdana potrebom za zaustavljanjem neželjene komunikacije, na osnovu člana 145, tačke 4 Zakona o elektronskim komunikacijama.

41 Zapisnik sa 145. sjednice Savjeta AEM 15.09.2016

42 Detaljnije na: http://www.ardcg.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=1994&Itemid=26

43 Detaljnije na: http://antikorupcija.me/media/documents/Izvjestaj_o_sprovedenom_nadzoru_u_toku_izborne_kampanje.pdf

44 Detaljnije na: http://www.ardcg.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=19&Itemid=26

ma koji omogućava Agenciji da naredi operaterima da, neograničeno, suspenduju internet i telefonsku komunikaciju ako nađe da je to opravdano u slučajevima prevare ili zloupotrebe. CeMI smatra da je ovim činom građanima uskraćeno pravo na komunikaciju i informisanje u toku izbornog dana, te da ovakva cenzura komunikacije nije u skladu sa demokratskim standardima i nije adekvatan odgovor na probleme u vezi sa neželjenom komunikacijom.

Izvještaji o troškovima u izbirnoj kampanji⁴⁵ pokazuju nastavak polarizacije medija kada u obzir uzmememo plaćeni prostor za reklamiranje određenih političkih subjekata. Naime, pored ogromnih sredstava koji su politički subjekti trošili, evidentno je da je sa jedne strane Demokratski front većinu sredstava potrošio na reklamiranje na TV "Vijesti" i dnevnim novinama "Vijesti" (ukupno 159.744,41 €), dok je za reklamiranje u glasilima kompanije "Nova Pobjeda" potrošio ukupno 7.711,2 €, a za reklamiranje u dnevnom listu "Dan" koji je tradicionalni opozicioni list i kritičar rada Vlade i vladajuće partije/koalicije, Demokratski front potrošio je 37.460,96 €. Takođe, evidentno je da je Demokratski front potrošio 60.000 eura na internet oglašavanje, više od ostalih političkih subjekata. Socijademokratska partija Crne Gore je najveći dio svoje medijske kampanje usmjerila takođe na glasila u okviru kompanije "Daily Press", TV i dnevne novine "Vijesti" za šta je opredijelila 140.747,27 €. Demokrati su se takođe najviše "reklamirale" na TV "Vijesti" i za to opredijelili 49.932,64 €. Pozitivna je, sa druge strane, za promociju svog programa odabrala "Pink M" televiziju i za to platila 50.955 €, dok je velika koalicija "Ključ" najviše novca potrošila na reklamiranje u dnevnom listu "Dan" 40.221,89 €. Demokratska partija socijalista (DPS) se za oglašavanje i publikacije opredijelila samo za d.o.o. "Nove" firmu koja je izdavač dnevnog lista "Dnevne novine" i za to utrošila 15.113 € i za d.o.o. "Nova Pobjeda" i njihov dnevni list "Pobjeda" i za to opredijelila 24.133€. Sa druge strane, DPS je najveći dio novca za medijsko predstavljanje uplatila d.o.o. "AST" odnosno "Prva TV" i to 178.500 €, i televiziji "Pink M" u istom iznosu od 178.500 €. Izvještaj ovog političkog subjekta pokazuje i da su 20.064 € potrošili na reklamiranje na različitim radio stanicama, dok ostali subjekti u najvećoj mjeri radio nijesu prepoznali kao medij preko kojeg bi plasirali svoje poruke. Takođe, na ovaj iznos treba dodati i 38.794 € koje je DPS uplatila "Anteni M" ali u izvještaju nije jasno da li je to uplaćeno portalu ili radio stanici, jer u opisu piše "televizija" a televizija "Antena M" ne postoji.

Ukupna sredstva utrošena za medijsko predstavljanje, oglašavanje i publikacije političkih subjekata koji čine novi saziv Skupštine Crne Gore, vidite u tabeli 18.

Tabela 18. Prijavljeni iznosi troškova političkih subjekata za medijsko predstavljanje, oglašavanje i publikacije

Politički subjekt	Ukupno
Albanci odlučno - FORCA-DUA-AL.ALTERNATIVA	5.297,6 €
Bošnjačka stranka	6.664 €
Demokratska Crna Gora	120.824,99 €
Hrvatska građanska inicijativa	3.500,15 €
Socijaldemokrate Crne Gore	125.616,75 €
Socijaldemokratska partija Crne Gore	167.213,96 €
DEMOKRATSKI FRONT MI ILI ON	676.352,11 €
VELIKA KOALICIJA KLJUČ - DEMOS, SNP, URA	278.515,47 €
Sigurnim korakom! DPS - Milo Đukanović	536.892 €

Ukupno 1.920.877,03 €⁴⁶

45 Svi podaci dostupni na: <http://antikorupcija.me/me/registri/izvjestaj-troskovima-izborne-kampanje/>

46 Detaljnije podatke za sve političke subjekte koji su učestvovali na izborima, kao i sredstvima utrošenim za bilborde, predizborne skupove, reklamne spotove, možete naći na:
http://antikorupcija.me/media/documents/Izvjestaj_o_sprovedenom_nadzoru_u_toku_izborne_kampanje.pdf. str. 73.

XIV Međunarodni i domaći posmatrači

Zakon o izboru odbornika i poslanika predviđa da ovlašćeni predstavnici domaćih nevladinih organizacija, registrovanih za praćenje ostvarivanja političkih sloboda i prava, mogu pratiti tok izbora i rad organa za sprovođenje izbora, u skladu sa ovim zakonom. Domaće nevladine organizacije zainteresovane za praćenje izbora podnose prijavu Državnoj izbornoj komisiji, koja u roku od 48 časova od prijema prijave, izdaje službena ovlašćenja ili rješenjem odbija izdavanje ovlašćenja. Organi za sprovođenje izbora su dužni da stranom i domaćem posmatraču omoguće praćenje toka izbora i rada organa za sprovođenje izbora. Birački odbor u zapisniku konstatiše prisustvo posmatrača na biračkom mjestu. Državna izborna komisija na predlog organa za sprovođenje izbora, može oduzeti ovlašćenje ili identifikacionu karticu licu kome je izdata, ukoliko se ne pridržava pravila o održavanju reda na biračkom mjestu, odnosno pravila o radu organa za sprovođenje izbora.

A. Međunarodni posmatrači

Na poziv Skupštine Crne Gore, upućen OEBS-ovoj Kancelariji za demokratske institucije i ljudska prava (OEBS/ODIHR), ista je angažovala misiju za posmatranje izbora za parlamentarne izbore.

Ukupno je akreditovano 570 stranih posmatrača. Najveću misiju imao je upravo OSCE/ODIHR koji je akreditovao 420⁴⁷ posmatrača izbora. Posmatrače su takođe akreditovali i Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori (12), Ambasada Sjedinjenih Američkih Država (55), Ambasada Turske (6), Ambasada Republike Kosovo (17), Ambasada Kanade (1), PSSE (14) i SILBA (45).

Na parlamentarnim izborima održanim 2012. godine, akreditovana su 123 posmatrača iz stranih međunarodnih misija. OSCE/ODIHR je za potrebe nadgledanja izbora 2012. godine angažovao 22 posmatrača.

B. Domaći posmatrači

Za nadgledanje parlamentarnih izbora koji su se održali 16. oktobra akreditovano je ukupno 2662 posmatrača.

Od ukupnog broja akreditovanih posmatrača, 2092 su činili domaći posmatrači, od čega su 1463 bili posmatrači Centra za monitoring i istraživanje (CeMI), 550 posmatrači Centra za demokratsku tranziciju (CDT), 70 posmatrači Mreže za afirmaciju nevladinog sektora (MANS), 5 posmatrači Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i 4 posmatrači Ženske organizacije "FENIX" iz Berana. CeMI i CDT su sprovedli paralelno prebrojavanje glasova i objavili projekcije rezultata.

Poređenja radi, na parlamentarnim izborima održanim 2012. godine bilo je akreditovano ukupno 1345 posmatrača, od čega su 1222 bili posmatrači CeMI-ja.

U toku izbornog procesa, CeMI-ju je u više navrata otežan, ili onemogućen pristup do-

⁴⁷ Broj akreditovanih posmatrača međunarodnih organizacija i ambasada je veći od realnog broja njihovih kratkoročnih posmatrača iz razloga akreditovanja prevodioca za podršku praćenja izbornog procesa.

kumentaciji i materijalima izborne administracije na nivou opštinskih izbornih komisija i Državne izborne komisije, po osnovu člana 111. Zakona o izboru odbornika i poslanika koji predviđa da ovlašćeni predstavnici nevladinih organizacija mogu pratiti tok izbora i rad organa za sprovođenje izbora. Zakon ne definiše pojam praćenja izbora i time ostavlja prostor za ograničavanje uvida u izbornu dokumentaciju, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima za praćenje izbora.⁴⁸

XV Prigovori i žalbe

Pozitivnim propisima Crne Gore omogućena je administrativna i sudska zaštita izbornih prava. U upravnom postupku moguće je uputiti prigovor nadležnim opštinskim i Državnoj izbirnoj komisiji. Takođe, moguće je uputiti i žalbu na odluku Državne izborne komisije Ustavnom суду. U toku izbornog procesa zainteresovani subjekti su podnosili prigovore nadležnim opštinskim izbornim komisijama i Državnoj izbirnoj komisiji u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika, odnosno žalbe Ustavnom суду.

Nakon izbornog dana, Državna izbirna komisija je primila ukupno 26 prigovora, koji su se odnosili na sprovođenje izbornog procesa, a od kojih su 11 podnijela fizička lica; 11 politički subjekti; a 4 opštinski odbori političkih partija. DIK je usvojila ukupno 9 prigovora koji su se odnosili na odluke i rješenja pet opštinskih izbornih komisija: OIK Budva, OIK Cetinje, OIK Podgorica, OIK Nikšić i OIK Ulcinj, čime su poništene odluke tri opštinske izbirne komisije: OIK Nikšić broj 174 od 18.10.2016. godine, OIK Cetinje i odluka OIK Ulcinj broj 02-254/2016 od 20.10.2016. godine. DIK je u svojim odlukama uglavnom bila konzistentna kada je u pitanju ponavljanje izbora na pojedinim biračkim mjestima.

Ustavni sud je primio ukupno 12 žalbi⁴⁹ na rješenja Državne izborne komisije i jednu inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti odredbe člana 82. stav 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika⁵⁰. U navedenim slučajevima, Ustavni sud je odlukom odbio 8 žalbi zbog neosnovanosti; 1 žalbu iz razloga neblagovremenog dostavljanja prigovora Državnoj izbirnoj komisiji, odnosno u roku dužem od 72 časa od trenutka usvajanja sporne odredbe; a rješenjem odbacio 3 žalbe iz razloga nenadležnosti Ustavnog суда u odnosu na predmet žalbe koji čine usvojene odluke Državne izbirne komisije⁵¹ i 1 inicijativu nakon što je utvrđeno da je osporavani predmet inicijative usklađen sa međunarodnim standardima u toj oblasti.

Žalbe koje su izjavljene Ustavnom суду su se odnosile na povrede biračkog prava, povrede materijalnog prava od strane biračkih odbora, opštinskih izbornih komisija i Državne izbirne

48 Stavka 11.3 postojećih obaveza članica OEBS-a u vezi sa demokratskim izborima, predviđa efektivan pristup svakoj fazi izbornog procesa u toku posmatranja izbora. Prema Kopenhaškom dokumentu iz 1990. godine, u izbornom procesu, svako ima pravo na izražavanje i komunikaciju, što se u Priručniku OEBSa za posmatranje izbora tumači kao pravo da se zadrži mišljenje i primi informacija bez upitljivanja javnih institucija (stavka 3.1). U istom dokumentu, *Uslovi za efektivno, kredibilno i profesionalno posmatranje izbora* predviđaju dobijanje pristupa svim informacijama u vezi sa izbornim procesom od javnih institucija na svim nivoima uprave i u svakom trenutku. Konačno, u Priručniku se navodi da: „vrijednost posmatranja izbora je suštinski narušena ukoliko (...) su učesnici u posmatranju spriječeni da dobiju informacije“.

Dostupno na: <http://www.osce.org/odihr/elections/68439?download=true>

49 Dostupno na: <http://www.ustavnisud.me/>

50 Član 82. stav 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika glasi: Birač može glasati samo za jednu izbornu listu sa glasačkog listića, a prema žalbi implicira da izbori nijesu neposredni jer je povrijeđeno pravo birača da izabere svog predstavnika u zakonodavnoj vlasti.

51 Ustavni sud je utvrdio da, prema članu 110. stav 2. Zakona o izboru odbornika i poslanika, proizilazi da se žalba Ustavnom суду može izjaviti samo protiv rješenja Državne izbirne komisije kojim je odbačen ili odbijen prigovor, ali ne i protiv rješenja kojim je prigovor usvojen.

komisije kao i osporavanje procesa verifikacije izbornih lista na lokalnim izborima. Ustavnom суду je takoђе поднijета жалба против акта Државне изборне комисије о утврђивању Конаћних резултата за избор посланика у Скупштину Црне Горе, од стране подносиоца изборне листе „DEMOKRATSKI FRONT MI ILI ON“, Andrije Mandića, кандидата за посланике Nebojše Medojevića, Milana Kneževića, Strahinje Bulajića, Branka Radulovića и Predraga Bulatovića. У жалби се тврди да су наведеним актом Државне изборне комисије повриједена права која гарантују да се „не може усоставити нити признати власт која не проистиче из слободно израžене волје грађана на демократским изборима“, односно да грађанима није омогућено да слободно изразе своју волју на изборима, услед саопштења Управе полиције и Врховног држavnog tužilaštva о хапшењу 20 терориста, „који су имали планове за нападе на грађане“. Prema тексту жалбе, ове околности су утиcale на смањenje izlaznosti, односно motivaciju neopredjeljenih birača da glasaju za DPS. Ustavni суд је одбacio жалбу, на основу члана 110. stav 2. Закона о избору одборника и посланика, из којег произилази да предмет жалбе код Устavnog суда „може бити само реšenje Državne izborne komisije којим је prigovor odbačen ili odbijen“, утврdivši da Konaćni rezultati za izbor посланика u Skupštinu Crne Gore u formalnom, materijalnom i sadržinskom smislu, nemaju karakter rješenja којим је odbačen ili odbijen prigovor protiv rješenja Državne izborne komisije.⁵²

Ustavni суд је bio konzistentan u usvajanju rješenja i odluka po žalbama на odluke i rješenja Državne izborne komisije.

Na nivou opštinskih izbornih komisija, улоžено је неколико prigovora od стране političkih subjekata, о којима је конзistentno odlučivano на nivou општина. На пример, опštinska izborna komisija Kolašin primila је prigovor Demokratske Crne Gore број 255 од 22. октобра 2016. године. Prigovor је odbačen као neblagovremen. Opštinska izborna komisija Mojkovac је у toku izbornog dana primila жалбу која се односила на nemogućnost pojedinca, који се у vrijeme zaključenja biračkog списка налазио на biračkom mjestu ZIKS III Bijelo Polje, да iskoristi своје biračko право jer на dan izbora nije boravio u zatvoru. OIK Mojkovac је prigovor odbacila из razloga nenađležnosti и uputila birača да заštitu prava traži pred MUP-om или Državnom izbornom komisijom. Birač nije iskoristio nijednu од наведених mogućnosti.

OIK Žabljak је primila жалбу Demokratske партије socijalista на tri listića који су у тој општини проглаšeni nevažećim zbog načina zaokruživanja. OIK Žabljak је usvojila жалбу и прогласила date listiće važećim.

OIK Budva је primila prigovore од подносиоца изборне листе „BUDVA SIGURNIM KORAKOM! DPS – Milo Đukanović“, zbog povrede biračkog права у toku lokalnih izbora на 18 biračkih mjeseta (1, 2, 3, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 13A, 14, 16, 17, 4, 6A, 9, 9A i 14A). На biračkim mjestima 4, 6A, 9, 9A i 14A DPS је заhtjevala ponavljanje glasanja. Ovaj prigovor, као и prigovori који су se одnosili на preostalih 13 biračkih mjeseta su odbijeni od стране OIK Budva.

XVI PREPORUKE

Prioritetne preporuke

1. *Izborna reforma - Potrebno je sprovesti sveobuhvatnu izbornu reformu koja bi obuhvatila usvajanje novog (1) Zakona o izboru odbornika i poslanika, kao i odnosnih zakona: (2) Zakon o biračkom spisku i (3) Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Takođe reforma bi trebala da uključi amandmansko djelovanje na set povezanih zakona: (4) Zakon o elektronskim medijima, (5) Zakon o registrima prebivališta i boravišta i (6) Zakon o sprečavanju korupcije. Sveobuhvatnom reformom bi se regulisala sva sporna pitanja iz ovog, ali i prethodnih izbornih procesa.*
2. *Profesionalizacija i depolitizacija DIK-a i predsjednika OIK-a - Potrebno je izvršiti potpunu profesionalizaciju i depolitizaciju sastava Državne izborne komisije, koju bi činilo 5 profesionalaca iz oblasti prava (po mogućnosti sa akcentom na izorno pravo). Predložena profesionalizacija sastava DIK-a značajno bi uticala na njeno ozbiljnije i efikasnije funkcionisanje, uz jačanje kapaciteta i ustaljenih procedura neophodnih za planiranje i rad ove institucije. Predstavnici potvrđenih izbornih lista ubuduće ne bi trebalo da učestvuju u radu DIK-a i imaju pravo glasa, već samo mogućnost posmatranja i uvida u dokumentaciju DIK-a. Potrebno je profesionalizovati poziciju predsjednika opštinske izborne komisije kojeg bi na to mjesto, na bazi zakonom utvrđenih kriterijuma, na osnovu javnog konkursa, postavljala Državna izborna komisija. Ostali članovi bi bili određeni od strane političkih partija po sličnom modelu.*

Finalni izvještaj

Ostale preporuke

A. Skupštini Crne Gore

1. *Kroz izmjenu Zakona o izboru odbornika i poslanika omogućiti samostalnim kandidatima, pojedincima, individualne kandidature, odnosno da samostalno učestvuju na izborima.*
2. *Potrebno je uvesti preferencijalno glasanje, sa više preferencijalnih glasova (3) na raspolaganju biraču. Isto će povećati uticaj birača na izbor konkretnih poslanika, ali i ojačati vezu između građana i njihovih izabranih predstavnika.*
3. *Izmijeniti Zakon o izboru odbornika i poslanika u cilju uklanjanja nelogičnosti koje stvara sistem diferencijalnih zakonskih cenzusa, a kojima se manjinama daje privilegovani položaj, te koje mogu dovesti do efekta koji je u nesaglasju sa konceptom pozitivne diskriminacije manjinskih naroda.*
4. *Kroz izmjenu Zakona o izboru odbornika i poslanika obezbijediti ravnopravnost pripadnika zajednice Roma, koji nemaju ravnopravan status sa priпадnicima manjinske zajednice koja u sličnom procentu učestvuje u ukupnoj populaciji. Utvrditi obavezu pripreme određenog dijela izbornog materijala na romskom jeziku.*
5. *U skladu sa međunarodnim obavezama koje je Crna Gora preuzeila, neophodno je definisati obuhvat pojma praćenja izbora Zakonom o izboru odbornika i poslanika, na način da on obuhvati i nesmetan uvid domaćim i stranim posmatračima izbornog procesa u izborni materijal.*

6. Potrebno je preciznije i nedvosmisleno pravno urediti izbor članova/ica OIK-a i BO-a kako isti ne bi zavisio od političkih previranja i odluka OIK-a ili DIK-a.
7. Potrebno je izmijeniti Zakon o izboru odbornika i poslanika kako bi svi aspekti rada biračkih odbora bili detaljno regulisani zakonom.
8. Potrebno je izmijeniti Zakon o registrima prebivališta i boravišta i uvesti efikasan način uklanjanja lica iz registra prebivališta, koja ne ispunjavaju zakonske uslove, kao i institut terenske provjere prebivališta u cilju uklanjanja iz registra lica koja su lažno prijavila prebivalište. Na ovaj način bi se povećala tačnost podataka centralnog biračkog spiska, koji povlači dio podataka iz registra prebivališta.
9. Potrebno je izmijeniti Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja u cilju stavljanja u ravnopravan položaj svih političkih subjekata kada su u pitanju njihove obaveze o izvještavanju o prikupljenim sredstvima za izbornu kampanju.
10. Državno finansiranje redovnog rada i predizbornih kampanja političkih partija treba da bude zakonski uslovljeno uvođenjem u statute i sprovodenjem demokratskih procedura selekcije kandidata za poslaničke i odborničke funkcije, te direktnog izbora partijskog rukovodstva od strane članova partije.
11. Kako bi se osiguralo puno poštovanje principa izborne čutnje, smatramo da zakonom treba regulisati da odgovornost za poštovanje izborne čutnje na društvenim mrežama bude na političkim subjektima koji učestvuju u izborima, umjesto na društvenom mediju.
12. U cilju stavljanja u ravnopravan položaj svih kategorija političkih subjekata, neophodno je terminološki redefinisati pojam političkog subjekta i rokove za izvještavanje o troškovima u toku kampanje prilagoditi na način koji ne ostavlja prostor za nepoštovanje obaveza iz Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja.

B. Državnoj izbornoj komisiji i opštinskim izbornim komisijama

13. Kako bi rezultati izbora uživali puni integritet i bili prihvaćeni od strane svih političkih subjekata i građana, neophodno je da DIK u procesu odlučivanja zauzima nezavisan, objektivan, profesionalan i transparentan odnos. Tabulacija rezultata bi trebala biti potpuno transparentna, kako bi svi članovi DIK-a, ali i posmatrači i zainteresovana javnost mogli pratiti obradu rezultata pristiglih od strane OIK-a.
14. Osnažiti kapacitete DIK-a profesionalcima iz oblasti statistike, kako bi ubuduće DIK izlazio sa preliminarnim rezultatima izbora već u izbornoj noći i tako smanjio mogućnost političkog pritiska na njegovo odlučivanje.
15. Potrebno je usvojiti novi pravilnik o radu DIK-a kojim bi se regulisale sve sporne situacije iz ovog izbornog ciklusa (snimanje sjednica, vođenje i usvajanje zapisnika tokom sjednica, način stavljanja određenog pitanja na glasanje, način usvajanja prigovora, dužina pauza, neophodan broj članova za stavljanje određenog prijedloga na dnevni red, dužina i osnov pauza za rad, i slična pitanja).
16. Osnažiti kapacitete DIK-a za vršenje kontrole biračkog spiska. Tehničku službu osnažiti informatičarima i programerima, koji bi razvili i koristili jedinstveni softver za ove svrhe, po mogućnosti automatski povezanim sa softverom u MUP-u.
17. Stepen transparentnosti rada DIK-a mora biti značajno unaprijeden, uz redovno ažuriranje internet stranice, automatsko objavljivanje zapisnika sa svake sjednice, otvorenost sjednica za javnost, kroz eventualno prisustvo i medija sjednicama DIK-a. Takođe, treba razmisliti i o javnom prenosu sjednica DIK-a putem interneta i nove internet stranice DIK-a, a po uzoru na mnoge druge države u regionu i svijetu.

18. DIK mora zauzeti mnogo proaktivniju ulogu u razjašnjavanju i regulisanju onih pitanja koja su neprecizno regulisana samim zakonom, kako se ne bi ugrozio sam izborni proces.
19. DIK mora uspostaviti mehanizam provjere vjerodostojnosti potpisa podrške izbornim listama, kako bi se spriječila mogućnost zloupotrebe ličnih podataka građana Crne Gore, odnosno sankcionisali svi primjeri višestrukog davanja podrške različitim izbornim listama. Alternativno, izmijeniti način prikupljanja potpisa podrške izbornim listama.
20. U slučaju da ne dođe do izmjena Zakona o izboru odbornika i poslanika u dijelu formiranja OIK-a, potrebno je da DIK proaktivno i ujednačeno djeluje u slučajevima nesuglasica oko sastava OIK, pogotovo u situacijama turbulentne političke zbilje i donese jasnu odluku o načinu konstituisanja OIK-a.
21. Potrebno je uspostaviti novi model preuzimanja izbornog materijala, kako bi se spriječile moguće zloupotrebe, oštećenja, ili otuđenja izbornog materijala od strane predsjednika biračkih odbora.
22. Opštinske izborne komisije treba da štite integritet izbornog procesa na način što će utvrđivanje i proglašavanje izbornih lista vršiti u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika i prema unaprijed utvrđenim procedurama, te da isključe iz izbornog procesa sve izborne liste koje ne zadovoljavaju formalno pravne uslove učešća na izborima.

C. Ministarstvu unutrašnjih poslova

23. Mišljenja smo da bi se do narednog izbornog procesa trebala sprovesti opsežna terenska kontrola tačnosti prijava o prebivalištu od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, kako bi se kreirao registar birača i provjerilo poštovanje zahtjeva za dužinu prebivališta.
24. Uspostavljanje Koordinacionog tijela u čijem radu su mogli da učestvuju i predstavnici civilnog društva, po našem mišljenju, predstavlja dobar model rada za buduće izborne procese. Dodatno, potrebno je obezbjediti punu kooperativnost službi MUP-a sa ovim tijelom, kako bi se svim članovima omogućilo da daju svoj doprinos.
25. Saradnja MUP-a i DIK-a tokom izbornog procesa mora biti na mnogo višem nivou.

D. Agenciji za sprečavanje korupcije

26. Potrebno je izmijeniti sastav Savjeta ASK u cilju profesionalizacije i otklanjanja uticaja političkih partija na odlučivanje.
27. Mišljenja smo da bi ponavljanje izbora direktora, kroz jasnu proceduru, doprinijelo jačem integritetu i povjerenju u rad same Agencije.
28. Proaktivnija uloga ASK-a je nužna u dijelu kontrole poštovanja Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, putem opomena i objektivnijeg i efikasnijeg podnošenja prekršajnih prijava protiv političkih subjekata koji krše zakon, u cilju transparentnosti ovog dijela njihovog rada i upoznavanja građana o načinima finansiranja njihove kampanje.
29. Potrebno je uvesti obavezu objavljivanja izvještaja o sprovedenim kontrolama sa svim relevantnim informacijama, koji segmenti rada subjekata su kontrolisani, koji nedostaci su uočeni i kod kog subjekta, koja metodologija je korišćena pri kontroli, koji vid kazne je ASK upotrijebila. Potrebno je utvrditi obavezu izvještavanja ASK o sprovedenoj analizi dostavljenog materijala od strane političkih subjekata i prije njenog konačnog izvještaja.
30. Mišljenja smo da treba povećati stepen transparentnosti rada ASK kroz neometano

izvještavanje medija sa sjednica Savjeta i uopšte o aktivnostima ASK. Potrebno je da ASK pokaže spremnost i političku volju za saradnju sa medijima.

E. Političkim subjektima

31. Apelujemo na sve političke subjekte da umanje opšti stepen politizacije izbornog procesa i organa za sprovođenje izbora, kako bi se povećao ukupni stepen profesionalizacije rada izbornih organa i povratilo povjerenje građana u izbore i izborne rezultate.
32. Politički subjekti bi trebalo da imaju u vidu opšti javni interes i da poštuju norme izbornog zakonodavstva, a ne da zloupotrebljavaju pravne praznine i pravne nedoumice zarad ličnih interesa pojedinaca, ili partija.
33. Smatramo da bi politički subjekti trebali da se uzdrže od negativne lične kampanje, kao i od korišćenja djece u svrhu političkog marketinga.
34. Politički subjekti, kao i njihovi lideri trebalo bi da poštuju predizbornu čutnju i na društvenim mrežama.

F. Uvezi sa medijima

35. Izmijeniti zakonski okvir i ukinuti obavezu Agencije za elektronske medije da traži odobravanje godišnjeg programskog i finansijskog plana i finansijskog i programskog izvještaja Skupštini, čime je ovaj nezavisni regulator stavljen pod političku kontrolu suprotno međunarodnim obavezama.
36. Izmijeniti Zakon o elektronskim medijima u cilju definisanja pravila političkog marketinga.
37. Izmijeniti Zakon o elektronskim medijima u cilju detaljnijeg regulisanja programskih standarda za rad elektronskih publikacija (internet portala). Utvrditi jasnu obavezu i mehanizme za sprečavanje govora mržnje i defamacije putem objavljivanja komentara na portalima.
38. Potrebno je tačnije zakonski odrediti sva pitanja vezana za predizbornu kampanju i te zakonske norme uskladiti sa onim kojima se uspostavljaju pravila medijske kampanje.
39. Potrebno je zakonski urediti podjelu odgovornosti za sadržaj audio-vizuelnog materijala namijenjenog za emitovanje, između emitera (po važećim normama jedini odgovorni) i političkih subjekata.
40. Usvojiti pravila za kablovske operatere, kako bi i oni poštovali principe predizborne čutnje prilikom reemitovanja sadržaja.
41. Osnažiti ulogu Agencije za elektronske medije i vratiti u njenu nadležnost mogućnost izricanja zabrane emitovanja političkih oglasa.
42. Uvrstiti pitanje „korišćenja maloljetnika u političke svrhe“ u zakonske norme, kako bi se dodatno zaštitila prava djeteta i kako postojeća pravna praznina ne bi omogućavala proizvoljna tumačenja ovakvih slučajeva.
43. Razmisliti o uvođenju posebnog organa koji bi na nezavisan, efikasan i profesionalan način pratio i po potrebi sankcionisao rad medija tokom izbornog procesa.

**Osnovni tim posmatračke misije
Centar za monitoring i istraživanje CeMI**

Đuro Stojanović, šef misije
Nikoleta Tomović, zamjenica šefa misije
Zlatko Vujović, pravni ekspert
Marko Savić, izborni ekspert
Ivana Vujović, ekspertkinja za paralelno prebrojavanje glasova
Vladan Radunović, koordinator mreže posmatrača
Dubravka Popović, koordinatorka dugoročnih posmatrača
Sanja Zindović, koordinatorka za logistiku i finansije

Finalni izvještaj

Obradeni podaci
sa biračkih mjesta
dobijeni od CeMI-jevih
posmatrača

Aneks

1. Otvaranje biračkih mjesta

Da li postoje fizičke barijere za pristup biračkom mjestu osoba sa invaliditetom (visok prag, stepenice...)?	Broj odgovora	%
Da	228	30,4
Ne	512	68,2
Ne znam	11	1,5
Total	751	100,0

Da li postoje fizičke barijere za pristup biračkom mjestu osoba sa invaliditetom (visok prag, stepenice...)?

(BM kod kojih je popunjeno formular "Otvaranje", uključujući i odgovore posmatrača koji su na BM stigli nakon 7h)	Broj odgovora	%
Da	312	32,6
Ne	631	65,9
Ne znam	15	1,6
Total	958	100,0

Da li je birački odbor prije otvaranja provjerio da li su obezbijeđeni uslovi za glasanje?	Broj odgovora	%
Da	741	98,7
Ne	2	0,3
Ne znam	8	1,1
Total	751	100,0

Da li su odgovornosti članova biračkog odbora definisane žrijebanjem?	Broj odgovora	%
Da	631	84,0
Ne	42	5,6
Ne znam	78	10,4
Total	751	100,0

Da li je bilo tehničkih problema prilikom aktiviranja uređaja za elektronsku identifikaciju?	Broj odgovora	%
Da	37	4,9
Ne	702	93,5
Ne znam	12	1,6
Total	751	100,0

Predsjednik/ca biračkog odbora je:	Broj odgovora	%
Muškarac	592	79,6
Žena	152	20,4
Total	744	100,0
Bez odgovora	7	0,9

Predsjednik/ca biračkog odbora je:

(BM kod kojih je popunjeno formular "Otvaranje", uključujući i odgovore posmatrača koji su na BM stigli nakon 7h)	Broj odgovora	%
Muškarac	765	80,5
Žena	185	19,5
Total	950	100,0
Bez odgovora	8	0,8

Obrađeni podaci sa biračkih mjesata

Da li je uređaj za elektronsku identifikaciju birača postavljen tako da ga većina članova biračkog odbora može vidjeti?	Broj odgovora	%
Da	733	97,6
Ne	18	2,4
Total	751	100,0
Da li su pakovanja u kojima se nalazio izborni materijal bila zapečaćena?	Broj odgovora	%
Da	711	94,7
Ne	3	0,4
Ne znam	37	4,9
Total	751	100,0
Da li je broj birača javno objavljen i unešen u zapisnik o radu biračkog odbora?	Broj odgovora	%
Da	722	96,1
Ne	6	0,8
Ne znam	23	3,1
Total	751	100,0
Da li su pečatirani svi glasački listići od strane biračkog odbora?	Broj odgovora	%
Da	725	96,5
Ne	12	1,6
Ne znam	14	1,9
Total	751	100,0
Da li su izborni materijali dostupni na Brajevoj azbuci?	Broj odgovora	%
Da	544	72,4
Ne	122	16,2
Ne znam	85	11,3
Total	751	100,0
Da li je prvi glasač ubacio listić u glasačku kutiju?	Broj odgovora	%
Da	749	99,7
Ne	2	0,3
Total	751	100,0
Glasačka kutija...	Broj odgovora	%
...je propisno zapečaćena, potpisani kontrolni listić se nalazi u kutiji	750	99,9
... NIJE propisno zapečaćena	1	0,1
Kontrolni listić NIJE potpisan	0	0
...NIJE propisno zapečaćena i kontrolni listić NIJE potpisan	0	0
Total	751	100,0
Elektronski uređaj za identifikaciju birača je na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	751	100,0
Ne	0	0
Total	751	100,0
Dva eTokena (elektronska ključa) za aktiviranje uređaja za elektronsku identifikaciju birača su na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	750	99,9
Ne	1	0,1
Total	751	100,0

Potreban broj glasačkih listića je dostavljen	Broj odgovora	%
Da	745	99,2
Ne	6	0,8
Total	751	100,0

Potreban broj šablona za glasački listić je dostavljen	Broj odgovora	%
Da	749	99,7
Ne	2	0,3
Total	751	100,0

Zbirne izborne liste su na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	751	100,0
Ne	0	0
Total	751	100,0

Dva odštampana izvoda iz biračkog spiska (jedan za glasanje putem pisma) su na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	751	100,0
Ne	0	0
Total	751	100,0

Kutije za glasanje su na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	751	100,0
Ne	0	0
Total	751	100,0

Prenosna-mobilna kutiju za glasanje putem pisma je na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	743	98,9
Ne	8	1,1
Total	751	100,0

Posebne i službene koverte za glasanje su dostavljene	Broj odgovora	%
Da	747	99,5
Ne	4	0,5
Total	751	100,0

Obrazac zapisnika o radu biračkog odbora je na biračkom mjestu	Broj odgovora	%
Da	750	99,9
Ne	1	0,1
Total	751	100,0

Otvaranje...	Broj odgovora	%
BM otvoreno na vrijeme (7h)	711	94,7
BM otvoreno sa zakašnjenjem manjim od 15 minuta	31	4,1
BM otvoreno sa zakašnjenjem dužim od 15 minuta	8	1,1
Nisam siguran/a	1	0,1
Total	751	100,0

Grđansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora – Crna Gora 2016

Obrađeni podaci sa biračkih mjesta

Da li je glasačka kutija neprozirna?	Broj odgovora	%
Da	743	98,9
Ne	8	1,1
Total	751	100,0

Da li je bilo prigovora/primjedbi od strane članova biračkog odbora na proceduru otvaranja BM i da li su iste unijete u zapisnik?	Broj odgovora	%
Nije bilo primjedbi	433	57,7
Bilo je nekih manjih primjedbi koje nijesu ozbiljno uticale na proces	314	41,8
Bilo je nekih neosnovanih primjedbi	1	0,1
Bilo je osnovanih primjedbi koje su ozbiljno uticale na proces	3	0,4
Total	751	100,0

Ocjena biračkog mjesta	Broj odgovora	%
VEOMA DOBRO	381	50,7
DOBRO	353	47,0
LOŠE	14	1,9
VEOMA LOŠE	3	0,4
Total	751	100,0

2. Proces glasanja

Da li su prisutni opunomoćeni predstavnici lista/partija?	Broj odgovora	%
Da	979	97,9
Ne	21	2,1
Total	1000	100,0
Da li svi članovi biračkog odbora i svi posmatrači imaju dobar pregled procedure glasanja?	Broj odgovora	%
Da	980	98,0
Ne	20	2,0
Total	1000	100,0
Da li ste vi ili neko drugi onemogućeni na bilo koji način da posmatrate proceduru glasanja?	Broj odgovora	%
Da	12	1,2
Ne	988	98,8
Total	1000	100,0
Da li vas je bilo koji od posmatrača ili kandidata informisao o problemima prilikom glasanja?	Broj odgovora	%
Da	43	4,3
Ne	957	95,7
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili prisustvo uniformisanih ili neovlašćenih lica na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
Da	44	4,4
Ne	956	95,6
Total	1000	100,0
Ako da, ko je bio na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
1. Policajac (nepozvan)	2	4,5
2. Državni ili lokalni službenik	2	4,5
3. Vojnik u uniformi	1	2,3
4. Aktivista političke partije	11	25,0
5. Neko drugi	28	63,6
Total	44	100,0
Ako je na prethodno pitanje odgovor DA, da li su te osobe ometale izborni proces?	Broj odgovora	%
Da	2	4,5
Ne	42	95,5
Total	44	100,0
Da li ste primijetili aktivnosti kampanje u blizini biračkog mjesta (na udaljenosti od 100 m zabranjeno je isticanje stranačkih simbola)?	Broj odgovora	%
Da	33	3,3
Ne	967	96,7
Total	1000	100,0
Da li je, na bilo koji način fizicki pristup biračkom mjestu otežan za birače?	Broj odgovora	%
Da	41	4,1
Ne	959	95,9
Total	1000	100,0

Da li se stvarala gužva ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	106	10,6
Ne	894	89,4
Total	1000	100,0
Da li je bilo tenzije ili narušavanje javnog reda ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	27	2,7
Ne	973	97,3
Total	1000	100,0
Da li je bilo drugih problema u blizini biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	18	1,8
Ne	982	98,2
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili preveliku gužvu na BM?	Broj odgovora	%
Da	52	5,2
Ne	948	94,8
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili prisustvo materijala povezanih sa kampanjom na BM?	Broj odgovora	%
Da	7	0,7
Ne	993	99,3
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili na BM da neko pokušava da utiče na birače za koga da glasaju?	Broj odgovora	%
Da	17	1,7
Ne	983	98,3
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili na BM tenziju i remećenje javnog reda?	Broj odgovora	%
Da	38	3,8
Ne	962	96,2
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili na BM prisustvo naoružane osobe?	Broj odgovora	%
Da	1	0,1
Ne	999	99,9
Total	1000	100,0
Da li ste primijetili na BM druge probleme?	Broj odgovora	%
Da	27	2,7
Ne	973	97,3
Total	1000	100,0
Da li je, do ovog momenta bilo zvaničnih žalbi na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
Da	26	2,6
Ne	974	97,4
Total	1000	100,0

Da li je bilo problema prilikom korišćenja uređaja za elektronsku identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	99	9,9
Ne	901	90,1
Total	1000	100,0

Da li je bilo birača koji nisu glasali jer im ime nije u izvodu biračkog spiska za ovo glasačko mjesto?	Broj odgovora	%
Da	422	42,2
Ne	578	57,8
Total	1000	100,0

Ukoliko DA, kako je reagovao birački odbor	Broj odgovora	%
a) Dopustio je biraču da glasa	1	0,2
b) Nije dopustio biraču da glasa	35	8,7
c) Nije dopustio biraču da glasa i uputio ga je da se informiše o svom BM	366	91,0
Total	402	100,0

Da li je bilo grupnih glasanja (npr. više članova familije odjednom)?	Broj odgovora	%
Da	269	26,9
Ne	731	73,1
Total	1000	100,0

Da li je neko pokušao da glasa ili je glasao više puta?	Broj odgovora	%
Da	6	0,6
Ne	994	99,4
Total	1000	100,0

Da li je bilo slučajeva da je neko glasao u ime druge osobe?	Broj odgovora	%
Da	57	5,7
Ne	943	94,3
Total	1000	100,0

Da li je neko od članova biračkog odbora ili posmatrača koristio mobilni telefon na BM?	Broj odgovora	%
Da	201	20,1
Ne	799	79,9
Total	1000	100,0

Da li neko vodi evidenciju o imenima biračima koji su glasali?	Broj odgovora	%
Da	216	21,6
Ne	784	78,4
Total	1000	100,0

Da li je bilo slučajeva da je birač glasnorekao ili na drugi način pokazao za koga je glasao?	Broj odgovora	%
Da	72	7,2
Ne	928	92,8
Total	1000	100,0

Ako je odgovor DA, da li je taj glas (listić) poništen?	Broj odgovora	%
Da	41	56,9
Ne	31	43,1
Total	72	100,0

Grđansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora – Crna Gora 2016

Obrađeni podaci sa biračkih mjesata

Da li birački odbor slijedi propisanu proceduru elektronske identifikacije glasača?	Broj odgovora	%
Da	995	99,5
Ne	5	0,5
Total	1000	100,0
 Da li se kontrolni kupon nakon sprovedene elektronske identifikacije birača potpisuje od strane dva člana biračkog odbora (jednog iz vlasti i jednog iz opozicije)?	Broj odgovora	%
Da	983	98,3
Ne	17	1,7
Total	1000	100,0
 Da li birači dobijaju ovjeren/pečatiran glasački listić?	Broj odgovora	%
Da	995	99,5
Ne	5	0,5
Total	1000	100,0
 Da li se birač svojeručno potpisao pored svog imena na izvod iz biračkog spiska?	Broj odgovora	%
Da	990	99,0
Ne	10	1,0
Total	1000	100,0
 Da li su uvijek prisutni svi članovi biračkog odbora ili njihovi zamjenici?	Broj odgovora	%
Da	951	95,1
Ne	49	4,9
Total	1000	100,0
 Da li vam je obezbijeđena dobra saradnja sa biračkim odborom tokom nadgledanja?	Broj odgovora	%
Da	990	99,0
Ne	10	1,0
Total	1000	100,0
 Da li je na BM došlo do nestanka električne energije	Broj odgovora	%
Da	127	12,7
Ne	873	87,3
Total	1000	100,0
 Da li je se u slučaju nestanka električne energije prešlo na vizuelnu identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	67	63,2
Ne	39	36,8
Total	106	100,0
 Da li je se u slučaju nestanka električne i vizuelne identifikacije birača to zapisnički konstatovano?	Broj odgovora	%
Da	78	74,3
Ne	27	25,7
Total	105	100,0

Koliko birača je u slučaju nestanka električne energije identifikovano vizuelno?	Broj odgovora	%
0	73	57,5
1 do 5	32	25,2
6 do 10	7	5,5
11 do 20	11	8,7
21 do 45	4	3,1
Total	127	100,0

Ocjena biračkog mjestra	Broj odgovora	%
a) VEOMA DOBRO	477	49,1
b) DOBRO	471	48,5
c) LOŠE	16	1,6
d) VEOMA LOŠE	7	0,7
Total	971	100,0
Bez odgovora	29	2,9

Aneks

3. Zatvaranje biračkih mjesata i prebrojavanja glasova

Da li je bilo birača koji su čekali ispred biračkog mjesata u 20h?	Broj odgovora	%
Da	6	0,6
Ne	933	99,4
Total	939	100,0

Da li je biračko mjesto zatvoreno u 20h?	Broj odgovora	%
Da	932	99,3
Ne	7	0,7
Total	939	100,0

Koliko članova biračkog odbora nije prisutno u trenutku zatvaranja?	Broj odgovora	%
Svi su bili prisutni	881	93,8
1	23	2,4
2	9	1,0
Više od 2	26	2,77
Total	939	100,0

Da li je predsjednik biračkog odbora po zatvaranju biračkog mjesata upitao članove biračkog odbora da li imaju primjedbi i eventualne primjedbe unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	896	95,4
Ne	43	4,6
Total	939	100,0

Da li je po zatvaranju biračkog mjesata birački odbor pristupio prikupljanju informacija iz uređaja za elektronsku identifikaciju birača putem opcije STATISTIKA na ekranu uređaja?	Broj odgovora	%
Da	899	95,7
Ne	40	4,3
Total	939	100,0

Da li je bilo problema prilikom isključivanja uređaja za elektronsku identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	13	1,4
Ne	926	98,6
Total	939	100,0

Da li je uređaj za elektronsku identifikaciju birača zapakovan u ispravnom stanju u kutiju u kojoj je i dopremljen na biračko mjesto?	Broj odgovora	%
Da	934	99,5
Ne	5	0,5
Total	939	100,0

Da li je birački odbor utvrdio broj neupotrijebljenih glasačkih listića?	Broj odgovora	%
Da	923	98,3
Ne	16	1,7
Total	939	100,0

Da li je birački odbor utvrdio broj kontrolnih kupona odvojenih od glasačkih listića i broj potpisanih štampanih odrezaka-potvrda o elektronskoj identifikaciji birača?	Broj odgovora	%
Da	929	98,9
Ne	10	1,1
Total	939	100,0

Da li je birački odbor na osnovu štampanog izvoda iz biračkog spiska, utvrdio ukupan broj birača koji su glasali?	Broj odgovora	%
Da	921	98,1
Ne	18	1,9
Total	939	100,0

Da li je broj birača unesen u zapisnik prije otvaranja glasačke kutije?	Broj odgovora	%
Da	871	92,8
Ne	68	7,2
Total	939	100,0

Da li su nakon otvaranja glasačke kutije u istu odmah ubačeni glasački listići iz prenosne-mobilne kutije za glasanje putem pisma?	Broj odgovora	%
Da	916	97,6
Ne	23	2,4
Total	939	100,0

Da li je pečat na glasačkoj kutiji netaknut?	Broj odgovora	%
Da	926	98,6
Ne	13	1,4
Total	939	100,0

Da li je kontrolni papir nađen u svakoj biračkoj kutiji?	Broj odgovora	%
Da	923	98,3
Ne	16	1,7
Total	939	100,0

Da li je izbor na svakom listiću izgovaran glasno?	Broj odgovora	%
Da	903	96,2
Ne	36	3,8
Total	939	100,0

Da li je odluka o važećim/nevažećim listićima bila opravdana?	Broj odgovora	%
Da	924	98,4
Ne	15	1,6
Total	939	100,0

Da li je bilo listića koji su potpisani od strane glasača?	Broj odgovora	%
Da	120	12,8
Ne	819	87,2
Total	939	100,0

Obrađeni podaci sa biračkih mjesata

Ako je odgovor na prethodno pitanje DA, da li su takvi listići proglašeni nevažećim?	Broj odgovora	%
Da	73	60,8
Ne	47	39,2
Total	120	100,0
Da li je bilo listića koji su na bilo koji drugi način označeni od strane glasača?	Broj odgovora	%
Da	219	23,3
Ne	720	76,7
Total	939	100,0
Ako je odgovor na prethodno pitanje DA, da li su takvi listići proglašeni nevažećim?	Broj odgovora	%
Da	185	84,5
Ne	34	15,5
Total	219	100,0
Da li je kriterijum za odluku o važećim/nevažećim listićima bio ujednačen?	Broj odgovora	%
Da	906	96,5
Ne	33	3,5
Total	939	100,0
Da li postoji značajna sličnost među nevažećim listićima?	Broj odgovora	%
Da	88	9,4
Ne	851	90,6
Total	939	100,0
Da li su svi članovi biračkog odbora mogli da provjere glasačke listice?	Broj odgovora	%
Da	925	98,5
Ne	14	1,5
Total	939	100,0
Da li je birački odbor objavio broj nevažećih biračkih listića i taj broj unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	921	98,1
Ne	18	1,9
Total	939	100,0
Da li je neki posmatarč udaljen (izbačen) sa biračkog mjesata tokom brojanja?	Broj odgovora	%
Da	4	0,4
Ne	935	99,6
Total	939	100,0
Da li je nekom članu biračkog odbora onemogućeno da provjeri glasački listić na zahtjev?	Broj odgovora	%
Da	14	1,5
Ne	925	98,5
Total	939	100,0
Da li je zapisnik potpisana prije kraja procedure?	Broj odgovora	%
Da	26	2,8
Ne	913	97,2
Total	939	100,0

Da li ste vidjeli falsifikate u biračkom spisku, rezultatima ili zapisnicima?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	939	100,0
Total	939	100,0

Da li je B.O. imao ikavih poteškoća u popunjavanju zapisnika?	Broj odgovora	%
Da	17	1,8
Ne	922	98,2
Total	939	100,0

Da li je mijenjana neka cifra koju je B.O. već unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	27	2,9
Ne	912	97,1
Total	939	100,0

Da li je bilo zvaničnih prigovora na proces brojanja?	Broj odgovora	%
Da	16	1,7
Ne	923	98,3
Total	939	100,0

Da li je neko od članova B.O. odbio da potpiše zapisnike?	Broj odgovora	%
Da	23	2,4
Ne	916	97,6
Total	939	100,0

Da li je redoslijed koraka striktno poštovan?	Broj odgovora	%
Da	914	97,3
Ne	25	2,7
Total	939	100,0

Da li su se svi članovi B.O. složili sa ciframa unijetim u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	932	99,3
Ne	7	0,7
Total	939	100,0

Da li je kopija zapisnika javno istaknuta?	Broj odgovora	%
Da	903	96,2
Ne	36	3,8
Total	939	100,0

Da li su svi zainteresovani dobili kopiju zapisnika nakon što su iskazali interesovanje za isti?	Broj odgovora	%
Da	862	91,8
Ne	77	8,2
Total	939	100,0

Da li ste vi dobili kopiju zapisnika?	Broj odgovora	%
Da	652	69,4
Ne	287	30,6
Total	939	100,0

Grđansko nadgledanje parlamentarnih i lokalnih izbora – Crna Gora 2016

Obrađeni podaci sa biračkih mjesata

Da li su bile prisutne neautorizovane osobe tokom brojanja glasova?	Broj odgovora	%
Da	10	1,1
Ne	929	98,9
Total	939	100,0

Da li su svi imali jasan pregled na proces brojanja?	Broj odgovora	%
Da	933	99,4
Ne	6	0,6
Total	939	100,0

Da li je iko od posmatrača bio uskraćen za jasan pregled procedure brojanja glasova?	Broj odgovora	%
Da	7	0,7
Ne	932	99,3
Total	939	100,0

Da li vas je iko od partijskih posmatrača obavijestio o problemima na biračkom mjestu tokom brojanja glasova?	Broj odgovora	%
Da	47	5,0
Ne	892	95,0
Total	939	100,0

Ocjena biračkog mjeseta	Broj odgovora	%
VEOMA DOBRO	504	53,7
DOBRO	414	44,1
LOŠE	12	1,3
VEOMA LOŠE	9	1,0
Total	939	100,0

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-85547-47-8
COBISS.CG-ID 32583696

CENTAR ZA MONITORING I ISTRAŽIVANJE

ISBN 978-86-85547-47-8

A standard linear barcode representing the ISBN number 9788685547478.

9 788685 547478 >